

MEKKÎ-MEDENÎ SÛRELERE DAİR MANZÛMELER ÜZERİNE BİR İNCELEME

An Analysis of The Poems on The Meccan-Medinan Sûrahs

Muhammed Şerif KAHRAMAN

Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Bölümü, Ankara, Türkiye

PhD Student, Ankara University Institute of Social Sciences Department of Basic Islamic Sciences, Ankara, Turkey

✉ khrmn.msarif@gmail.com <https://orcid.org/0000-0002-4115-3164>

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 29.03.2021

Kabul Tarihi / Accepted: 09.06.2021

Yayın Tarihi / Published: 15.12.2021

 Atıf / Cite as: Kahraman, Muhammed Şerif. "Mekkî-Medenî Sürelere Dair Manzûmeler Üzerine Bir İnceleme". *Mütefekkir* 8/16 (2021), 185-209. <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.1034503>

 Telif / Copyright: Published by Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi / Aksaray University Faculty of Islamic Sciences, 68100, Aksaray, Turkey. Tüm Hakları saklıdır / All rights reserved.

 İntihal / Plagiarism: Bu çalışma hakem değerlendirmesinden geçmiş, bir intihal yazılımı ile taranmıştır. İntihal yapılmadığı tespit edilmiştir. This article has gone through a peer review process and scanned via a plagiarism software. No plagiarism has been detected.

MEKKÎ-MEDENÎ SÜRELERE DAİR MANZÛMELER ÜZERİNE BİR İNCELEME

Öz

İslâmî ilimlerin tedrisinde nazım tarzı ve usûlü karşımıza ilk dönemlerden itibaren çıkmaktadır. Öğrenmeyi ve akılda kalıcılığı kolaylaştırması hasebiyle Kur'ân ilimleri sahasında bu usûl de tercih edilmiştir. Mekkî-Medenî alanında sûrelerin sayısı, tasnifi, tertibi vd. hususların pratik bir şekilde öğretimi için birçok manzûme telif edilmiştir. Bunların bir kısmı müstakil kasideler olup bir kısmı da kapsamlı manzûm eserlerin içinde birer bölüm olarak yer almaktadır. Yine bu çalışmaların bir kısmı Mekkî-Medenî sûre tespitinde daha önce yapılmış çalışmalara dayanmakta iken bir kısmı da bazı mensûr eserlerden nazma dönüştürülmüştür. Hatta nüzûl sırasına göre sûre tertibine dair bir rivayetin nazmedildiği de müşahede edilmektedir. Mekkî-Medenî sûrelerle ilgili yazılmış bu manzûmelerin amaçladığı ortak faydaların yanı sıra ayrıştığı birçok husus da bulunmaktadır. Tespit edebildiğimiz çalışmalardan makalede incelemesi yapılacak nazımların bir kısmında bu meselelere değinilecek ayrıca örnekabilenden bazılarının metnine yer verilecektir. Didaktik şiir türünden sayılan bu manzûmelerin önemi, yazılma gayesi, yöntem ve muhteva açısından tahlili makale sınırları içinde ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Ulûmu'l-Kur'ân, Mekkî-Medenî, Manzûme, Didaktik Şiir.

An Analysis of The Poems on The Meccan-Medinan Sûrahs

Abstract

In the education process of Islamic sciences, the style of poetry and its methodology have appeared since the first periods. This method has been preferred in the field of Ulûmu'l-Qur'ân because it facilitates learning and memorization. Many poem-style works have been written for the practical teaching of the issues such as the number, classification, and order of sûrahs with regards to their place of revelation (Meccan-Medinan). Some of this written text takes place as separate odes, the other part of them take place as a chapter in comprehensive poetic works. While some of these works are based on previous studies in the determination of the Meccan-Medinan sûrahs, some of them were converted into poetry from prose works. It's been reported that even a narration about a list of suraahs according to their chronological order of revelation in poetic style could be found. These poems which are written down about Meccan-Medinan sûrahs, are mostly aimed at the same things but there are some issues that they differ from each other. In this study we shall work on the issues mentioned above and provide some texts that belong to this genre as examples. The importance of these poems, which are considered as didactic poetry, the purpose of writing, their analysis in terms of method and content will be discussed within the study.

Keywords: Tafsir, Ulûm al-Qur'ân, Meccan and Medinan, Poem, Didactic Poetry.

GİRİŞ

İslâm eğitim tarihinde öğretim aracı olarak şiirin kullanımına hicrî ilk asırdan itibaren rastlanmaktadır. Nâfi' b. Ezrak'ın (ö. 65/685) Kur'ân'da geçen garîb kelimelerin anlamlarını sorduğu İbn Abbâs (ö. 68/687) cevaplarında istişhâd olarak Arap şiirinden örnekler vermiştir.¹ Yine o ve başka sahâbîler, garîbü'l-Kur'ân'la ilgili şiire müracaat edilmesini, şiirin

¹ Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Süyûtî, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirün, 2011), 258-281.

Araplar'ın divanı olduğunu ifade etmişlerdir.²

İslâmî ilimlerin her alanında sayısız mensûr eser ortaya konmuştur. Bununla beraber öğrenmeyi pratik hâle getirmesi, rahatça ezberlenip tekrar edilebilmesi, zihinlerde kalıcı olması nedeniyle manzûmeler de tedrisatta tercih sebebi olmuştur.³ Bu yazım türü *eş-şî'ru't-ta'limî* (didaktik şiir) olarak bilinmektedir.⁴

Ulûmu'l-Kur'ân ile ilgili manzûmeler daha çok garîbü'l-Kur'ân alanında kaleme alınmaktadır.⁵ Bunun haricinde yine tek bir konunun ele alındığı manzûmeler bulunduğu gibi Kur'ân ilimlerine dair kapsamlı manzûm eserler de mevcuttur.⁶ Tefsîr usûlü ile ilgili didaktik şiirlerin bir kısmı mensûr eserlerden nazma dönüştürülmüş iken diğer bir kısmı doğrudan nazım olarak telif edilmiştir.⁷ Bu çalışmada Kur'ân ilimlerinden Mekkî-Medenî'yle ilgili yazılmış manzûmeler ele alınacaktır.

Mekkî-Medenî ilmi; sûreleri hicret esaslı ayırım üzere kronolojik olarak incelemektedir.⁸ Çalışmamıza konu olan manzûmeler; Mekkî-Medenî tarifleri, Mekkî-Medenî sûre tercihleri ve sûrelerin kronolojik sıralaması gibi hususlar açısından ele alınacaktır.

Araştırmamızda makale hacminin sınırları içerisinde kalabilmek amacıyla yalnızca Sünbâtî'ye (ö. 995/1587) kadar olan müelliflerin manzûm eserlerini inceleyeceğiz. Sünbâtî sonrası manzûmelerden tespit edebildiklerimize ismen değinmekle yetineceğiz.

1. MEKKÎ-MEDENÎ SÛRELERE DAİR MANZÛM ESERLER

Mekkî-Medenî üzerine yazılmış didaktik şiirlerin bir kısmı Kur'ân ilimlerine dair kapsamlı manzûm eserlerde birer bölüm olarak yer almaktadır. Bir kısmı da mensûr Ulûmu'l-Kur'ân eserlerinde ve farklı risale ve manzûmelerin derlendiği yazma eserlerde müstakil kasideler olarak mevcuttur.⁹ Ayrıca dijital ortamda bulunan nazımlar da söz konusudur.

² Bedruddin Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Bahadır b. Abdullah ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî ulumi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2011), 167; Süyûtî, *İtkân*, 258.

³ Recep Koyuncu, "Kur'ân Eğitiminde Manzûm Tecvid Geleneği: Cemzûri ve Tuhfetü'l-Etfâl Adlı Manzûm Eseri", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 21/3 (Aralık 2017), 1503; Ahmed b. Ali el-Karnî, *et-Ta'sîlü'l-İlmî* (b.y.: el-İbdâu'l-İlmî li'n-Neşri ve't-Tevzî', 2020), 97; Yaşar Akaslan, "Didaktik Manzûmeler Vasıtasıyla Tecvîd Öğretimi", *Usul İslam Araştırmaları* 34/34 (2020), 260.

⁴ Karnî, *et-Ta'sîlü'l-İlmî*, 97.

⁵ Örnek olarak İbnü'l-Müneyyir'in (ö. 683/1284) *et-Teyşîrü'l-'acib fî tefsîri'l-garîb*, Ebû Abdullâh el-Mücâsî'nin (ö. 743/1342) *Garîbu'l-Kur'ân* ve Zeynüddîn İrâkî'nin (ö. 806/1404) *el-Elfiyye fî garîbi'l-Kur'ân* adlı eserleri zikredilebilir.

⁶ Karnî, *et-Ta'sîlü'l-İlmî*, 128.

⁷ Mehmet Nurullah Aktaş, "Tefsîr Usûlünde Nazım Geleneği: Zemzemî ve 'Manzumetun fi't-Tefsîr' Adlı Manzûm Eseri", *Ekev Akademi Dergisi* 20/65 (2016), 358.

⁸ Zerkeşî, *el-Burhân*, 110; Süyûtî, *İtkân*, 32.

⁹ Müstakil kasidelerden kastımız, müelliflerin önemine binaen tek bir konuda kaleme aldıkları manzûmelerdir. Bunlar birkaç beyitten oluşabileceği gibi bir kaside büyüklüğünde de olabilir. bk. Karnî, *et-Ta'sîlü'l-İlmî*, 182.

Araştırmamız neticesinde tespit edebildiğimiz manzûmeler şunlardır:¹⁰

İbnü'l-Hassâr'ın (ö. 611/1214) nazmı.¹¹

Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Mevslî'nin (ö. 656/1258) *Yetîmetü'd-dürer fi'n-nüzûli ve âyâtî's-süver* isimli eserinde ilgili bölüm.¹²

Tâzifî'nin (ö. 705/1305) nazmı.¹³

Ca'berî'nin (ö. 732/1332) *Takrîbü'l-me'mûl fi tertîbi'n-nüzûl* adlı manzûmesi.¹⁴

Ebû Abdullâh Muhammed b. Muhammed el-Mücâsî'nin (ö. 743/1342) *Garîbu'l-Kur'ân*'ında ilgili bölüm.

Abdülazîz ez-Zemzemî'nin (ö. 976/1568) *Manzûmetün fi't-tefsîr*'inde ilgili bölüm.¹⁵

Ahmed b. Ahmed b. Abdülhak es-Sünbâtî'nin *Ravzatü'l-fühûm fi nazmi Nukâyeti'l-ulûm* adlı eserinde ilgili bölüm.¹⁶

Muhammed b. Ahmed el-Hizânî'nin (ö. 1216/1801'den sonra) nazmı.¹⁷

Abdullah b. Muhammed Fûdî'nin (ö. 1245/1829) *Miftâhu't-tefsîr* isimli eserinde ilgili bölüm.¹⁸

Ebü'l-Abbâs Ahmed Sekîrec el-Ensârî el-Endelüsî el-Fâsî'nin (ö. 1363/1944) *Menhecü'd-dirâye fi nazmi'n-Nukâye* isimli eserinde ilgili bölüm.¹⁹

Muhammed Es'ad el-Bûkaysî'nin (ö. 1952) *el-Kevkebü'l-münîr nazmü usûli ilmeyi't-tefsîr* isimli eserinde ilgili bölüm.²⁰

Su'ûd b. İbrâhim eş-Şüreym'in *en-Nazmü'l-habîr fi ulûmi'l-Kur'ân ve usûli't-tefsîr* isimli eserinde ilgili bölüm.²¹

¹⁰ Çalışmada ele alacağımız ilk yedi manzûme ile ilgili malumatı kendi başlıkları altında vereceğimiz için bu listede yalnızca diğer çalışmaların kaynağına değineceğiz.

¹¹ İbnü'l-Hassâr ile ilgili bilgi için bk. Hayreddîn ez-Ziriklî, *el-A'lâm* (Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâ'în, 2002), 4/330-331.

¹² Müellif hakkında bilgi için bk. <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhammed-sule> (Erişim 20 Mayıs 2020).

¹³ Tâzifî ile ilgili bilgi için bk. Ziriklî, *A'lâm*, 6/47.

¹⁴ Müellif hakkında bilgi için bk. <https://islamansiklopedisi.org.tr/caberi> (Erişim 20 Mayıs 2020).

¹⁵ Zemzemî hakkında bilgi için bk. Mehmet Nurullah Aktaş, "Tefsir Usûlünde Nazım Geleneği: Zemzemî ve 'Manzûmetün fi't-Tefsîr' Adlı Manzûm Eseri", *Ekev Akademi Dergisi* 20/65 (2016), 359-361.

¹⁶ Sünbâtî hakkında bilgi için bk. Ziriklî, *A'lâm*, 1/92.

¹⁷ Muhammed b. Ahmed el-Hizânî, *Urcüze fi'l-Mekkî ve'l-Medenî ve mâ fi ta'dâdihî min hilâf* (Tatvân-Fas: Hizânetü Tatvân, 609).

¹⁸ Abdullah b. Muhammed Fûdî, *Miftâhu't-tefsîr* (Kahire: y.y., 2003). Müellif ile ilgili bilgi için bk. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-fudi> (Erişim 20 Mayıs 2020).

¹⁹ Ebü'l-Abbâs Ahmed Sekîrec el-Ensârî el-Hazrecî el-Endelüsî el-Fâsî, *Menhecü'd-dirâye fi nazmi'n-Nukâye* (b.y.: y.y., 1904). Müellif hakkında bilgi için bk. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sekirec> (Erişim 20 Mayıs 2020).

²⁰ Muhammed Es'ad el-Bûkaysî, *el-Kevkebü'l-münîr nazmü usûli ilmeyi't-tefsîr* (Kahire: Şeriketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdihî bi-Mısır, 1948).

²¹ Su'ûd b. İbrâhim eş-Şüreym, *el-Menhelü'n-nemîr şerhu'n-nazmi'l-habîr* (Beyrut: Dâru İbn Hazm,

Abdurrahman Ramazân el-Ezherî'nin *Kutûfü'l-efnân fî ulûmi'l-Kur'ân* isimli eserinde ilgili bölüm.²²

Cemâl b. Mahmûd ed-Damîrî'nin *eş-Şâmiyye fî tertîbi's-süveri'l-Mekkiyye ve'l-Medeniyye* isimli eseri.²³

Abdullah Receb Mûsâ'nın *el-Manzûmetü'r-Recebiyye fî mühimmâti'l-ulûmi'l-Kur'âniyye* isimli eserinde ilgili bölüm.²⁴

Muhsin b. Ca'fer'in *Süllemü's-sağîr fî usûli't-tefsîr* adlı manzûmesinde ilgili bölüm.²⁵

Muhammed b. Ahmed Âl-i Rihâb el-Medenî'nin *en-Nefhatü'l-Miskiyye fî't-temyîz beyne's-süveri'l-Medeniyye ve'l-Mekkiyye* isimli nazmı.²⁶

Ebû Ömer Abdulaziz b. Abdullah el-Hasan'ın *en-Nazmü'l-Mûcez fî Beyâni'l-Mekkî ve'l-Medenî min süveri'l-Kitâbi'l-Mu'ciz* isimli nazmı.²⁷

İbrahim en-Nâilî'nin nazmı.²⁸

Abdurrahim el-Kâviş'in nazmı.²⁹

Muhammed Eyt İmrân'ın nazmı.³⁰

Ahmed eş-Şînkîti'nin nazmı.³¹

Abdullah b. Necâh Âli Tâcin'in *Nazmü's-süveri'l-Medeniyye* adlı nazmı.³²

Şa'bân b. Sâlim'in nazmı.³³

Çalışmamızda, tespit edebildiğimiz manzûmelerden Sünbâtî'ye kadar yazılmış olanlara kronolojik olarak yer verip değerlendirmelerde bulunacağız.³⁴

1.1. İbnü'l-Hassâr'ın nazmı

7/13. asır ulemâsından Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed İbnü'l-Hassâr'a ait manzûme Mekkî-Medenî sûrelere dair erişebildiğimiz en eski kasidedir.

2019). Kâbe imamlarından Su'ûd eş-Şüeym, Kur'ân ilimleriyle ilgili kaleme aldığı manzûmeyi ayrıca şerh etmiştir.

²² Abdurrahman Ramazân el-Ezherî, *Kutûfü'l-efnân fî ulûmi'l-Kur'ân* (Kahire: el-Hizânetü'l-Ezheriyye, 2020).

²³ Cemâl b. Mahmûd ed-Damîrî, *eş-Şâmiyye fî tertîbi's-süveri'l-Mekkiyye ve'l-Medeniyye* (Amman: Dâru Ammâr, 2016).

²⁴ Abdullah Receb Mûsâ, *el-Manzûmetü'r-Recebiyye fî mühimmâti'l-ulûmi'l-Kur'âniyye* (Şebeketü'l-Elûke, 2019). E-kitap olarak yayımlanan eserin pdf nüshası için bk. https://www.alukah.net/Books/Files/Book_6831/BookFile/almanzuma.pdf

²⁵ <https://bit.ly/3oPi8he> (Erişim 20 Mayıs 2020).

²⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=gwQdI5PTJdY> (Erişim 20 Mayıs 2020).

²⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=kUyLqbS4p5U> (Erişim 20 Mayıs 2020).

²⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=bziFheeM6lk> (Erişim 20 Mayıs 2020).

²⁹ <https://bit.ly/3wrHuUP> (Erişim 20 Mayıs 2020).

³⁰ <https://bit.ly/3vjezCg> (Erişim 20 Mayıs 2020).

³¹ <https://bit.ly/3fCW05m> (Erişim 20 Mayıs 2020).

³² <https://www.alukah.net/sharia/0/59467/> (Erişim 24 Mayıs 2020).

³³ <https://www.youtube.com/watch?v=LpjmMwu0nf0> (Erişim 20 Mayıs 2020).

³⁴ Manzûmelerin metinleriyle beraber mefhum tercümelere de yer verilecektir.

Bu nazmın, müellifin *en-Nesh* veya *en-Nâsîh ve'l-Mensûh* adlı eserinde geçtiği belirtilmektedir.³⁵ Ancak müellife ait böyle bir kitap günümüze ulaşmamıştır. İbn Abdülmelik el-Merrâküşî (ö. 703/1303) ve Süyûtî'nin (ö. 911/1505) eserlerinde birtakım farklarla geçen kaside basît bahriyle³⁶ yazılmış olup yirmi üç beyittir.³⁷

وَعَنْ تَرْتَبِ مَا يُثَلَّى مِنَ السُّورِ
صَلَّى إِلَهُ عَلَى الْمُخْتَارِ مِنْ مُضَرِّ
وَمَا تَأَخَّرَ فِي بَدْوٍ وَفِي حَضَرِ
يُؤَيِّدُ الْحُكْمَ بِالتَّارِيخِ وَالنَّظَرِ
تُوُوَلَّتِ الْحَجْرُ تَنْبِيهَا لِمُعْتَبِرِ
مَا كَانَ لِلْحَمْسِ قَبْلَ الْحَمْدِ مِنْ أُنْثَرِ
وَلَمْ يُغَلِّ بِصَرِيحِ النَّسْخِ مِنْ نَشْرِ
عَشْرُونَ مِنْ سُورِ الْقُرْآنِ فِي عَشْرِ
وَخَامِسِ الْحَمْسِ فِي الْأَنْفَالِ ذِي الْعَبْرِ
وَسُورَةُ النُّورِ وَالْأَحْزَابِ ذِي الذِّكْرِ
وَالْفَتْحِ وَالْحُجْرَاتِ الْعُرِّ فِي عُرِّ
وَالْحَشْرِ ثُمَّ امْتِحَانُ اللَّهِ لِلْبَشْرِ
وَسُورَةُ الْجُمُعِ تَدَكَاؤُ لِمُدَكْرِ
وَالنَّصْرِ وَالْفَتْحِ تَنْبِيهَا عَلَى الْعُمْرِ
وَقَدْ تَعَارَضَتْ الْأَخْبَارُ فِي أُخْرِ
وَأَكْثَرَ النَّاسِ قَالُوا الرَّعْدُ كَالْقَمْرِ
جَمَا تَصَمَّنَ قَوْلُ الْجِنَّ فِي الْحَبْرِ
ثُمَّ التَّعَابُؤُ وَالنَّطْفِيفُ ذُو النَّدْرِ
وَمَا يَكُنْ بَعْدَهَا الزَّلْزَالُ فَاعْتَبِرِ
وَعُوذَاتَانِ تَرُدُّ الْبَأْسَ بِالْقَدْرِ
وَرُبَّمَا اسْتَشْبِهَتْ آيَ مِنَ السُّورِ
فَلَا تَكُنْ مِنْ خِلَافِ النَّاسِ فِي حَضَرِ
إِلَّا خِلَافٌ لَهُ حَظٌّ مِنَ النَّظْرِ

يَا سَائِلِي عَنْ كِتَابِ اللَّهِ مُجْتَهِدًا
وَكَيْفَ جَاءَ بِهَا الْمُخْتَارُ مِنْ مُضَرِّ
وَمَا تَقَدَّمَ مِنْهَا قَبْلَ هَجْرَتِهِ
لِيَعْلَمَ النَّسْخَ وَالتَّخْصِيصَ مُجْتَهِدًا
تَعَارَضَ التَّقَالُ فِي أَمِّ الْكِتَابِ وَقَدْ
أُمُّ الْقُرْآنِ وَفِي أُمِّ الْقُرَى نَزَلَتْ
لَوْ غَابَ ذَلِكَ لَكَانَ النَّسْخُ أَوْلَهَا
وَبَعْدَ هَجْرَةِ خَيْرِ النَّاسِ قَدْ نَزَلَتْ
فَارْتَبَعَ مِنْ طَوَالِ السَّبْعِ أَوْلَهَا
وَتَوْبَهُ اللَّهُ إِنْ عُدَّتْ فَسَادِسَةٌ
وَسُورَةُ لَبِّيَّ اللَّهُ مُحْكَمَةٌ
ثُمَّ الْحَدِيدِ وَيَتْلُوهَا مُجَادِلَةٌ
وَسُورَةُ فَضَحَ اللَّهُ الْبِنَاقَ بِهَا
وَاللِّطْلَاقِ وَالتَّخْرِيمِ حُكْمُهُمَا
هَذَا الَّذِي اتَّفَقَتْ فِيهِ الرُّوَاةُ لَهُ
فَالرَّعْدُ مُخْتَلَفٌ فِيهَا مَتَى نَزَلَتْ
وَمِثْلُهَا سُورَةُ الرَّحْمَنِ شَاهِدُهَا
وَسُورَةُ لِلْحَوَارِيِّينَ قَدْ عَلِمَتْ
وَلَيْلَةُ الْقَدْرِ قَدْ حُصِّتْ بِمِلَّتِنَا
وَقُلْ هُوَ اللَّهُ مِنْ أَوْصَافِ خَالِقِنَا
وَذَا الَّذِي اخْتَلَفَتْ فِيهِ الرُّوَاةُ لَهُ
وَمَا سِوَى ذَلِكَ مَكِّيٌّ تَنْزَلُهُ
فَلَيْسَ كُلُّ خِلَافٍ جَاءَ مُعْتَبَرًا

Ey Kur'ân'dan ve sûrelerin sıralamasından sual eden gayretli kişi!

Mudar kabilesinden seçilmiş Hz. Peygamber'in sûreleri nasıl beyan ettiğini.

Hicretten önce ve sonra, seferî ve hadarî olan sûre ve âyetleri.

Müctehidin nesh ve tahsisi bilmesi için şer'î hükümleri tarih ve araştırmayla teyit etmesi gerekir.

Ümmü'l-Kitâb (Fâtîha) hakkındaki rivayetler çelişkili olsa da el-Hicr-87

³⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Abdilmelik el-Ensârî el-Evsî el-Merrâküşî İbn Abdülmelik, *ez-Zeyl ve't-tekmile li-kitâbeyi'l-Mevşûl ve'ş-Şıla* (Tunus: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 2012), 5/74; Celâlüddîn es-Süyûtî, *et-Taḥbîr fî 'ulûmi't-tefsîr* (Riyad: Dârü'l-Ulûm, 1982), 43; Süyûtî, *İtkân*, 36.

³⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, "Basît" (Erişim 20 Mayıs 2020).

³⁷ İbn Abdülmelik, *ez-Zeyl ve't-tekmile*, 5/72-74; Süyûtî, *Taḥbîr*, 44-45; Süyûtî, *İtkân*, 36-37.

anlayanlar için önemli bir işarettir.

Ümmü'l-Kur'ân (el-Fâtîha) Mekke döneminde inmiştir. Çünkü el-Hamd'den önce (Fâtıhasız) beş vakit namaz kılındığına dair nakil gelmemiştir.

Bu bilgi göz ardı edilirse Fâtîha ile öncesinde Fâtıhasız namaz kılınma uygulamasının nesh edildiği sonucu ortaya çıkar ki kimse böyle bir iddiada bulunmamıştır.

Hicretten sonraki on yıllık süreçte yirmi sûre nâzil olmuştur.

Dördü es-seb'û't-tuvelin başındaki sûreler (el-Bakara, Âl-i İmrân, en-Nisâ, el-Mâide); beşincisi ibretler içeren Enfâl sûresi.

Altıncı sırada Tevbe sûresi. Öğüt içeren Nûr ve Ahzâb sûreleri.

Muhkem olan Muhammed sûresi, aydınlıklar içinde nur olan Feth ve Hucurât sûreleri.

Sonra Hadîd, ardından Mücâdele, Haşr ve Mümtehine sûreleri.

Nifakı işfa eden sûre (el-Münâfikûn), zikredenler için Cuma sûresi.

Talak ve Tahrîm sûreleri, Hz. Peygamber'in vefatına işaret eden Nasr sûresi.

Bunlar ittifakla Medenî olan sûrelerdir. Bir de Mekkî mi Medenî mi olduğu ihtilafı olan sûreler vardır.

Ra'd sûresinin ne zaman nâzil olduğu ihtilafıdır, cumhurun görüşü Kamer sûresi gibi (Mekkî) olduğudur.

Cinlerle ilgili rivayete istinaden Rahmân sûresi de Mekkîdir.

Havâriyyûn (Saf) sûresi, Tegâbün ve uyarılar içeren Tatfîf (Mutaffifîn) sûreleri.

Müslümanlara has olan Kadir gecesi (el-Kadr); Lem yekün (Beyyine) ve Zilzâl sûreleri.

Yaradanın sıfatlarını bildiren Kul Huvellah (İhlâs), sıkıntı ve zorlukları defeden Üzetân (Muavvizeteyn, Felak-Nâs) sûreleri.

Bunlar râvilerin hakkında ihtilaf ettikleri sûreler olup bazı sûrelerde müstesnâ âyetler (Mekkî sûrelerde Medenî âyetler gibi) bulunabilmektedir.

Bunların dışında kalan sûreler ittifakla Mekkî olanlardır. Birilerinin muhalefet etmesine takılma.

Her itiraza itibar edilmek zorunda değildir. Ancak araştırma ve emek mahsûlü olan ihtilaflar müstesna.

İbnü'l-Hassâr manzûmesinde önce Mekkî-Medenî'nin zaman esaslı tarifini yapmıştır. Buna göre hicretten önce inen sûreler Mekkî, hicretten sonra nâzil olan sûreler ise Medenî'dir. Müellif, müctehidin hüküm vermede ihtiyacı olan nesh ve tahsisi bilmesinin tarihî bilgilere ve gayrete bağlı olduğunu belirtmiştir.

Müellif, ittifakla Medenî olan yirmi sûreyi Mushaf sırasına göre zikretmiş,³⁸ ardından ihtilaflı olan on iki sûreyi sıralamış, kalan seksen iki sûrenin ittifakla Mekkî olduğunu ifade etmiştir. İbnü'l-Hassâr'a göre ittifakla Medenî olan sûreler şunlardır: *el-Bakara, Âl-i İmrân, en-Nisâ, el-Mâide, el-Enfâl, et-Tevbe, en-Nûr, el-Ahzâb, Muhammed, el-Feth, el-Hucurât, el-Hadîd, el-Mücâdele, el-Haşr, el-Mümtehine, el-Cuma, el-Münâfikûn, et-Talâk, et-Tahrîm, en-Nasr*. Müellife göre Mekkî mi Medenî mi olduğunda ihtilaf edilen sûreler şunlardır: *el-Fâtiha, er-Ra'd, er-Rahmân, es-Saf, et-Tegâbün, el-Mutaffifîn, el-Kadr, el-Beyyine, ez-Zilzâl, el-İhlâs, el-Felak, en-Nâs*. Müellif bunlardan Fâtiha, Ra'd ve Rahmân sûrelerinin Mekkî olduğu görüşündedir.

1.2. Muhammed Şu'le'nin Yetîmetü'd-dürer İsimli Eserinde Mekkî-Medenî Bölümü

7/13. asır kıraat âlimlerinden "Şu'le" lakabıyla bilinen Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Mevsilî'nin *Yetîmetü'd-dürer fi'n-nüzûli ve âyâtî's-süver* adlı manzûmesi sûrelerin âyet sayılarını belirtmek üzere telif ettiği bir eserdir. Müellif sûrelerin âyet sayısını her bir sûre için zikrettiği temsilî kelimelerin ilk harflerinin ebced hesabına göre belirlemiştir. Örneğin, el-Fâtiha için "زين", el-Bakara için "رجاء فضل وانهل" kelimelerini kullanmıştır. "ز" harfi ebced hesabında Fâtiha Sûresi'nin âyet sayısı olan yediye denk gelmektedir. "ر" harfi iki yüze, "ف" harfi seksene, "و" harfi de altıya denk olup toplamları Bakara Sûresi'nin âyet sayısı olan iki yüz seksen altıyı vermektedir.³⁹

Muhammed Şu'le elli altı beyitten oluşan manzûmesinin sonlarında Mekkî-Medenî sûrelere değinmektedir. Basît bahrindeki kasidede ilgili bölüm dokuz beyittir.⁴⁰

سُوْرٌ أَعَدَّهَا لِأَهْلِ تَائِلِ وَالْأَنْفَالِ مَعَ تَلْوٍ وَتَوْرٍ فَأَصْحَ لِي وَالْفَتْحِ وَالْحُجْرَاتِ وَأَحْضُرُ مَوْئِلِ نَصْرٍ وَمَا فِيهِ الْخِلَافُ سَبَّحَلِي وَالْإِفْلَاحِ ثُمَّ الْعَنْكَبُوتُ هَذَا تَلِي وَبِحَادِلٍ تُتْلَى بِصَفِّ تَعْتَلِي وَالتَطْفِيفِ مَعَ بَيْنٍ وَقَدْرٍ يَجْتَلِي وَالْعَادِيَاتِ وَعَصْرُهَا مَعَ مَا وَلِي الْإِحْلَاصِ ثُمَّ أَحْيَرْنَا الدِّكْرَ اعْتَقَلِ	أَمَّا التُّرُوقُ فَبِالْمَدِينَةِ أَنْزَلْتُ هُنَّ الطَّوِيلَةُ مَعَ ثَلَاثٍ بَعْدُ وَكَذَا الْأَحْزَابُ ثُمَّ مُحَمَّدٌ وَمِنَ الْحَدِيدِ إِلَى التَّحَلَّةِ عَدَّ مَعَ أُمِّ الْكِتَابِ وَرَعْدُهَا وَالْحُجُ يَسُ وَالرَّحْمَنُ ثُمَّ حَدِيدُهَا وَتَعَابُنُ مَعَ هَلْ أَنِّي وَالْفَجْرُ وَأَعْدَدُ لِقَيْبَةِ وَرَزَّالِ كَذَا وَعُرِشٌ تَتْلُوهَا ثَلَاثٌ بَعْدَهَا
--	--

Kur'ân'ın nüzûlü meselesinde, dikkat ehline Medenî sûreleri sıralayayım:

³⁸ Cuma ve Münâfikûn sûrelerinde vezinden dolayı sıralamaya uyulmamıştır.

³⁹ Muhammed b. Sâlih el-Berrâk, "Yetîmetü'd-dürer fi'n-nüzûli ve âyâtî's-süver: Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Mevsilî el-Ma'rûf bi-Şu'le (ö. 656): dirâse ve tahkîk", *Mecelletü'l-Câmiati'l-İslâmiyye li'l-Ulûmi's-Şer'iyye*, 39/134 (2007), 27.

⁴⁰ Berrâk, "Yetîmetü'd-dürer", 51-53.

Dikkatle dinle. Bakara ve ardından gelen üç sûre (Âl-i İmrân, en-Nisâ, el-Mâide), Enfâl ve sonrasındaki (et-Tevbe), bir de Nûr sûresi.

Ahzâb, Muhammed, Feth ve Hucurât sûreleri.

Hadîd'den Tahrîm'e kadar olan sûreler, bir de Nasr sûresi. Mekkî mi Medenî mi olduğu ihtilafı olan sûreler de şunlardır:

Ümmü'l-Kitâb (el-Fâtiha), er-Ra'd, el-Hac, el-İflâh (el-Mü'minûn), el-Ankebût.

Yâsîn, er-Rahmân, el-Hadîd, el-Mücâdele, es-Saf.

et-Tegâbün, Hel etâ (el-İnsân), el-Fecr, Tatfîf (el-Mutaffifîn), et-Tîn, el-Kadr.

el-Kayyime (el-Beyyine), ez-Zilzâl, el-Âdiyât, el-Asr ve ardından gelen (el-Hümeze).

Kureys ve ardındaki üç sûre (el-Mâûn, el-Kevser, el-Kâfirûn), el-İhlâs, el-Felak, en-Nâs. İyi kavra bunları.

Görüldüğü üzere müellif önce Medenî sûreleri zikretmiş, ardından ihtilafı olanları sıralamıştır. Bu durumda on sekiz Medenî, yirmi sekiz ihtilafı sûre bulunmaktadır. Geriye kalan altmış sekiz sûre Mekkî olanlardır. Muhammed Şu'le'ye göre Medenî sûreler şunlardır: *el-Bakara, Âl-i İmrân, en-Nisâ, el-Mâide, el-Enfâl, et-Tevbe, en-Nûr, el-Ahzâb, Muhammed, el-Feth, el-Hucurât, el-Haşr, el-Mümtehine, el-Cuma, el-Münâfikûn, et-Talâk, et-Tahrîm, en-Nasr.* Müellife göre Mekkî mi Medenî mi olduğunda ihtilaf edilen sûreler şunlardır: *el-Fâtiha, er-Ra'd, el-Hac, el-Mü'minûn, el-Ankebût, Yâsîn, er-Rahmân, el-Hadîd, el-Mücâdele, es-Saf, et-Tegâbün, el-İnsân, el-Fecr, el-Mutaffifîn, et-Tîn, el-Kadr, el-Beyyine, ez-Zilzâl, el-Âdiyât, el-Asr, el-Hümeze, Kureys, el-Mâûn, el-Kevser, el-Kâfirûn, el-İhlâs, el-Felak, en-Nâs.*

1.3. Tâzifi'nin Nazmı

8/14. asrın başlarında vefat eden kıraat âlimi Ebû Abdullah Bedruddîn Muhammed b. Eyyûb, Halep yakınlarındaki Tâdife nispetle et-Tâdifi nisbesiyle bilinmektedir. Ancak çoğu kaynakta nispeti et-Tâzifi şeklinde geçmektedir. Tâzifi'nin *el-Muhtasaru'r-râşif min zülâli'l-kâşif* adlı bir tefsiri bulunmaktadır.⁴¹

Tâzifi'nin Mekkî-Medenî'ye dair manzûmesi yazma hâlinde bulunmaktadır.⁴² Manzûme, Şemsüddîn ez-Zehebî'nin *Ma'rifetü'l-kurrâ'i'l-kibâr* eserinin yaygın olan baskılarında bulunmasa da Muhammed Seyyid

⁴¹ Katib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), 234.

⁴² Bk. Bedruddin Muhammed b. Eyyûb b. Abdülkahir et-Tazifi, *Kaside fi Zikri'l-Medeni ve'l-Mekki* (İstanbul: Süleymaniye, Carullah, 21); a.mlf, *Urcüze fi't-Tecvidi ve Nüzulü'l-Kur'ân* (İstanbul: Süleymaniye, Fazıl Ahmed Paşa, 1116).

Câdu'l-Hak tahkikli Kahire baskısında geçmektedir.⁴³ Recez bahrinde⁴⁴ kırk beyitten ibaret olan nazmın on ikinci beyti diğerlerinden farklı olarak üç şatırdan oluşmaktadır.

قَالَ الْفَقِيرُ الْخَاضِعُ الضَّعِيفُ	مُحَمَّدٌ يَرْحَمُهُ الطَّيْفُ
أَلْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْشَأَ الْفِطْرَ	وَأَنْزَلَ الذِّكْرَ عَلَى خَيْرِ الْبَشَرِ
صَلَّى عَلَيْهِ اللَّهُ مِنْ مُخْتَارِ	وَأَلِهَ وَصَحْبِهِ الْأَبْرَارِ
وَبَعْدُ هَذَا فَاسْتَمِعْ مَا أَنْزَلَ	بِمَكَّةَ وَطَيْبَةَ لَتَفْضُلًا
أُمَّ الْقُرْآنِ بِالْمَدِينَةِ نَزَلَتْ	وَقِيلَ فِي مَكَّةَ فَاسْمِعْ مَا نَبَتْ
وَقِيلَ قَدْ تَكَرَّرَ التَّرْوُلُ	وَقَدْ أُنِي بِفَضْلِهَا الرُّسُولُ
وَالْبَيْرَةَ يَا صَاحِبَ الْمَدِينَةِ	وَأَلْ عَمْرَانَ لَهَا قَرِينَةَ
وَهَكَذَا النَّسَاءُ تَمَّ الْمَائِدَةَ	فَاعْتَنِمِ الْقَوْلَ وَفَزْ بِالْفَائِدَةَ
وَسُورَةَ الْأَنْعَامِ وَالْأَعْرَافِ	مَكِّيَّتَانِ انْقُلْ بِهَا خِلَافِ
وَسُورَةَ الْأَنْفَالِ وَسَطَ يَثْرِبِ	وَهَكَذَا التَّوْبَةَ لَا تَجْتَنِبِ
وَيُوسُفَ بِمَكَّةَ اسْتَقْرَثَ	وَهَكَذَا هُوَذَا قَدِ اسْتَمْرَثَ
وَيُوسُفَ بِمَكَّةَ يَا حَادِقُ	وَالْخَلْفُ قَلِ فِي الرَّعْدِ يَا مُوَأْفِقُ

تَمَّتْ إِبْرَاهِيمُ قُلْ يَا صَادِقُ

وَالْحِجْرُ وَالنَّخْلُ مَعَ الْإِسْرَاءِ	أَلْ كُلُّ مَكِّيِّ بِهَا مِرَاءِ
وَالْكَهْفُ تَمَّ مَرْيَمَ وَطَهَ	وَالْأَنْبِيَا بِمَكَّةَ فَاقْرَأَهَا
وَاقْرَأْ خَلِيلِي سُورَةَ الْحَجِّ وَقُلْ	بِطَيْبَةَ نُزُولَهَا وَطُنْ وَصَلْ
وَقِيلَ فِي مَكَّةَ إِلَّا قَوْلُهُ	هَذَا حَصْمَانِ فَحَقِّقْ نَقْلَهُ
إِلَى انْتِهَاءِ سَادِسِ الْآيَاتِ	فَأَفْهَمْ فَهَذَا غَايَةُ الْإِبْتِهَاتِ
وَالْمُؤْمِنُونَ نَزَلَتْ بِمَكَّةَ	وَالنُّورُ بِالْمَدِينَةِ اسْمِعْ وَأَنْبِتْ
وَسُورَةَ الْفُرْقَانِ فِي مَكَّةَ نَبَتْ	نُزُولَهَا فَانْقُلْ كَمَا قَدْ حَزِرْتَ
وَالشُّعْرَا أَيْضًا مِنَ الْمَكِّيِّ	فَانْقُلْهُ نَقْلَ الْحَادِقِ الذِّكِّيِّ
وَاسْتَنْتِ مِنْهَا أَرْبَعًا بِهَا مِرَا	وَهِيَ الَّتِي تُذَكِّرُ فِيهَا الشُّعْرَا
وَمِنْ هُنَا فُقِلَ إِلَى الْأَحْزَابِ	أَلْ كُلُّ مَكِّيِّ بِهَا اِرْتِيَابِ
وَسُورَةَ الْأَحْزَابِ بِالْمَدِينَةِ	قَدْ أَنْزَلْتَ بِالرُّعْبِ وَالسَّكِينَةِ
وَاقْرَأْ سَبَاً وَصَبَاً إِلَى الْقِتَالِ	أَلْ كُلُّ مَكِّيِّ عَلَى التَّوَالِي
وَقِيلَ إِلَّا قَوْلُهُ فِي الزُّمَرِ	فَأَفْهَمْ مَقَالِي وَأَكْتَبْهُ وَاسْطَرِّ
(قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا)	وَأَيَّتَيْنِ بَعْدَ ذَلِكَ فَاعْرِفُوا
وَسُورَةَ الْقِتَالِ وَالْعَنْحِ مَعَا	أَنْزَلْنَا بِطَيْبَةَ فَاسْتَمِعَا
وَالْحِجْرَاتِ هَكَذَا يَا صَاحِبَ	فَأَفْهَمْ كَلَامِي وَعَايَتِي بِصَاحِي
وَمِنْ هُنَا فُقِلَ إِلَى الْحَدِيدِ	أَلْ كُلُّ مَكِّيِّ بِهَا تَعْيِيدِ
وَسُورَةَ الْحَدِيدِ مَعَ تَمَانَ	مِنْ بَعْدِهَا بِطَيْبَةَ فَعَايِ
تَمَّ اخْتَرُ أَنْ تَنْسَى خِلَافَ الصَّفِيِّ	وَاصْغُ إِلَى مَا قُلْتَهُ بِلُطْفِ
وَسُورَةَ الْمَلِكِ مَعَ الْقِيَامَةِ	أَلْ كُلُّ مَكِّيِّ عَلَى السَّلَامَةِ
وَسُورَةَ الْإِنْسَانِ فِيهَا الْخَلْفُ	وَعُرْفُهَا يَذْكُو فَنَعْمَ الْعُرْفُ
وَالْمُرْسَلَاتِ أَنْزَلْتَ بِهَا مِرَا	بِمَكَّةَ وَقِيلَ فِيهَا بِجِرَا

⁴³ Ebû Abdullah Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibâr ale't-tabakât ve'l-a'sâr* (Kahire: Dârü'l-Kütübî'l-Hadîse, 1969), 1(2)/628-632.

⁴⁴ Ayrıntılı bilgi için bk. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, "Recez" (Erişim 20 Mayıs 2020).

وَالْجُرُءُ الْمَعْرُوفُ بِالْمُفْصَلِ
فَلَمْ يَكُنْ وَالنَّصْرُ فِي الْمَدِينَةِ
وَالْفَلَقُ اذْكُرْهَا مَعَ النَّاسِ وَقُلْ
وَقَدْ تَنَاهَى الْقَوْلُ فِي التَّفْصِيلِ
عَلَى صَلَاةِ رَبَّنَا الْقَدِيرِ
وَالْأَصْحَابِ وَالْعَتْرَةِ

مَكِّيَّ إِلَّا مَا أَقُولُ فَأَعْقِلْ
وَالخُلْفُ فِي الْإِخْلَاصِ فَاسْمَعْ وَأَثْبِتْ
بِطَبِيبَةِ أَنْزَلْنَا وَلَا تَنْزِلْ
وَالْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى التَّنْزِيلِ
عَلَى النَّبِيِّ الْمُصْطَفَى التَّائِيدِ
مَا نَزَلَ الْقَطْرُ مِنَ السَّحَابِ

Allah onu bağışlasın, aciz kul Muhammed der ki:

Fitratları yaratan, insanların en hayırlısına Zikr'i (Kur'ân) indiren Allah'a hamdolsun.

Allah seçilmiş kişi olana (Hz. Muhammed), tertemiz ehline ve arkadaşlarına salât etsin.

İşte, Mekke ve Medine'de indirilmiş olan sûreleri iyi dinle, ki faydasını göresin.

Ümmü'l-Kur'ân (el-Fâtıha) Medine'de nâzil olmuştur. Mekke'de indiği söylense de sen sahih olan görüşe itibar et.

Hem Mekke hem de Medine'de olmak üzere iki defa indiği de rivayet edilir. Böylece Hz. Peygamber onun faziletini beyan etmiştir.

Ey dinleyici, Bakara ve Âl-i İmrân sûreleri Medenîdir.

Nisâ ve Mâide sûreleri de Medine'de nâzil olmuştur. Bunları öğren ki faydalanasın.

En'âm ve A'râf sûreleri ittifakla Mekkîdir.

Enfâl sûresi Medine döneminin ortalarında inmiştir. Tevbe sûresi de Medenîdir.

Yûnus ve Hûd sûrelerinin Mekke döneminde nâzil oldukları sabittir.

Yûsuf sûresi Mekkîdir ey zeki. er-Ra'd ihtilaflıdır ey isabetli. Ey muvaffak kişi İbrâhîm sûresiyle beraber,

Hicr, Nahl ve İsrâ sûreleri tartışmasız Mekkîdir.

Kehf, Meryem, Tâhâ ve Enbiyâ sûrelerini de Mekkî olarak oku.

Hac sûresini Medenî olarak bil dostum.

هُدًى لِمَنْ حَضَمَانِ (el-Hac 19) âyetinden itibaren birkaç âyet müstesnâ, Hac sûresinin Mekkî olduğu da söylenmiş. Bu görüşü tahkik et.

On dokuzuncu âyetten altı âyet kadar (el-Hac 19-24) müstesnâ olduğu görüşünü iyi tetkik et.

el-Mü'minûn Mekke'de, Nur sûresi Medine'de nâzil olmuştur.

Furkân sûresi Mekkî olup bunu bu şekilde aktar.

Şuarâ sûresinin de Mekkî olduğunu naklet.

Şairlerden bahsedilen dört âyeti (eş-Şuarâ 224-227) bundan müstesnâ

kabul et.

Buradan el-Ahzâb'a kadar olan sûrelerin tümü Mekkîdir.

Ahzâb sûresi ise içeriğinde korku ve sekînet ile Medine'de nâzil olmuştur.

es-Sebe'den Kıtâl (Muhammed) sûresine kadar olan sûrelerin tamamı Mekkîdir.

Zümer sûresinde şu âyetlerin istisnâ edildiği söylenmiştir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ve ardındaki iki âyet (Zümer 53-55), bunu böyle bil.

Kıtâl (Muhammed) ve Feth sûreleri Medine'de nazil olmuştur, kulak ver.

Hucurât sûresi de Medenîdir. Sözümlü anla, açıklamalarımın yararlan.

Buradan (Kâf sûresinden) Hadîd sûresine kadar ihtilafsız Mekkîdir.

el-Hadîd ve (Saf sûresi hariç) sonrasındaki sekiz sûre Medenîdir.

Saf sûresiyle ilgili ihtilafı göz ardı etme. Söylediğim şeylere güzellikle kulak ver.

el-Mülk'ten Kiyâmet sûresine kadar olan sûreler ittifakla Mekkîdir.

İnsân sûresinin Mekkî mi Medenî mi olduğu ihtilafıdır.

Mürselât sûresi ittifakla Mekkî olup Hira'da indiği de söylenir.

Birazdan sayacağım sûreler hariç mufassal sûreler (el-Kâf'tan en-Nâs'a) Mekkîdir. Bunu iyi anla.

Lem yekûn (Beyyine) ve Nasr sûreleri Medenîdir. İhlâs sûresi ihtilafıdır, dinle ve böyle bil.

Felak ve Nâs sûreleri Medine'de nâzil olmuştur.

Tenzîl'i (Kur'ân) indiren Allah'a hamdolsun, konu detaylı bir şekilde ifade edildi.

Kadîr olan Rabbimin salatı Nezîr olan seçilmiş Peygamber'in üzerine olsun.

Bulutlardan düşen damlalar sayısınca; hem âli, zürriyeti hem de ashabının üzerine.

Manzûmede, Mushaf tertibine göre sûrelerin Mekkî veya Medenî olma durumları belirtilmiş, ayrıca Mekkî mi Medenî mi olduğu ihtilafı olan sûrelere de değinilmiştir. Yine Mekkî-Medenî sûrelerde istisna edilen âyetlerden bahsedilmiştir. Nazımda geçtiği üzere seksen dört sûre Mekkî, yirmi dört sûre Medenî olup ihtilaf edilen sûreler altı tanedir.

Tâzîfî'ye göre Medenî sûreler şöyledir: el-Bakara, Âl-i İmrân, en-Nisâ, el-Mâide, el-Enfâl, et-Tevbe, en-Nûr, el-Ahzâb, Muhammed, el-Feth, el-Hucurât, el-Hadîd, el-Mücâdele, el-Haşr, el-Mümteherine, el-Cuma, el-Münâfikûn, et-Tegâbûn, et-Talâk, et-Tahrîm, el-Beyyine, en-Nasr, el-Felak, en-Nâs. İhtilafı olan sûreler şunlardır: el-Fâtîha, er-Ra'd, el-Hac, es-Saf, el-İnsân, el-İhlâs. Tâzîfî bu sûrelerden Fâtîha ve Hac sûrelerinin Medenî olduğu görüşündedir.

1.4. Ca'berî'nin *Takrîbü'l-Me'mûl fî Tertîbi'n-Nüzûl* Adlı Manzûmesi

8/14. asır ulemâsından Burhaneddin el-Ca'berî'nin Mekki-Medenî sûreleri zikrettiği kaside diğerlerinden farklı olarak sûreleri nüzûl sırasına göre zikretmektedir. Bu sıralama Câbir b. Zeyd'e nispet edilen rivâyeti esas almaktadır. Recez bahrindeki manzûme yirmi iki beyitten oluşmaktadır.⁴⁵

نُظِمْتُ عَلَى وَفِي التَّرْوِيلِ لِمَنْ تَلَا وَالْحَمْدُ تَبَّتْ كَوْرَتِ الْأَعْلَى عَلَا رُ الْعَادِيَاتِ وَكُوْنُرُ أَهْلَاكُمْ تَلَا نَاسٍ وَقُلْ هُوَ نَجْمُهَا عَبَسَ جَلَا لِإِيْلَافٍ قَارِعَةً قِيَامَةً أَقْبَلَا بَلَدٍ وَطَارِفُهَا مَعَ اقْتَرَبَتْ كَلَا سِينٍ وَفُرْقَانٍ وَقَاطِرٌ اعْتَلَى لِ قَصِّ الْإِسْرَا يُؤُسُّ هُودٌ وَلَا حُجَّ نُمُّ لُقْمَانَ سَبَا زُمُرٌ جَلَا وَدُخَانَ حَاجِيَّةٍ وَأَحْقَافٌ تَلَا رَى وَالْحَلِيلُ وَالْأَنْبِيَا نَحْلٌ خَلَا حُ الْمُلُكُ وَاعِيَّةٌ وَسَالٌ وَعَمٌ لَا مُ الْعَنْكَبُوتِ وَطَقَمَتْ فَتَكَمَلَا طُولِي وَعَمْرَانَ وَأَنْقَالَ جَلَا مَعَ زُلْزَلَتْ نُمُّ الْحَدِيدُ تَأْمَلَا سَانَ الطَّلَاقِ وَنَمُّ يَكُنْ حَشْرٌ مَلَا فَقُ مَعَ مُجَادَلَةٍ وَخُجْرَاتٍ وَلَا صَفٌّ وَفَتْحٌ تَوْبَةٌ حَتَمَتْ أُولَى فِي الْبَلَدَتَيْنِ بِمَرَّتَيْنِ كَمَا انْجَلَى عَرَبِيٌّ (أَكْمَلْتُ لَكُمْ) قَدْ كَمَلَا (وَأَسْأَلُ مَنْ أَرْسَلْنَا الشَّامِي أَقْبَلَا (وَهُوَ الَّذِي كَفَّ) الْحَدِيثِي انْجَلَى	مَكِّيُّهَا سَيْتٌ تَمَانُونَ اعْتَلَتْ إِفْرَاً وَتُونٌ مُزْتَلَاً مُدَّتِي لَيْلٍ وَفَجْرٌ وَالصُّحَى شَرْحٌ وَعَصْدُ أَرَأَيْتَ قُلُ يَا الْفَيْلُ مَعَ فَلَقِي كَذَا قَدْرٌ وَسَمْسٌ وَالزُّوْجُ وَتَيْنُهَا وَيْلٌ لِكُلِّ الْمُرْسَلَاتِ وَقَافٌ مَعَ صَادٌ وَأَعْرَافٌ وَجِنٌّ نُمُّ يَا كَافٌ وَطَهُ ثَلَّةُ الشُّعْرَا وَمَدُّ قُلُ يُوسُفُ حَجْرٌ وَأَنْعَامٌ وَذِبُّ مَعَ غَافٍ مَعَ فُصِّلْتُ مَعَ زُخْرِفٍ ذَرُّوْ وَعَاشِيَّةٌ وَكَهْفٌ نُمُّ شُو وَمَضَاجِعُ نُوحٌ وَطُورٌ وَالْفَلَا غَرْقٌ مَعَ انْفَطَرْتُ وَكَدْحٌ نُمُّ رُو وَبِطْبِيَّةٍ عَشْرُونَ نُمُّ ثَمَانِ ال لَا حَزَابٌ مَائِدَةٌ امْتِحَانٌ وَالْبَسَا وَمُحَمَّدٌ وَالرَّعْدُ وَالرَّحْمَنُ الْإِذْ نَصْرٌ وَنُورٌ نُمُّ حَجٌّ وَالْمَنَا خَوْرِيَّتُهَا مَعَ جُمُعَةٌ وَتَعَابُنِ نُمُّ الْحِجَازِي الْحَمْدُ حَيْثُ تَنْزَلْتُ أَمَّا الَّذِي قَدْ جَاءَنَا سَفَرِيهِ لَكِنْ (إِذَا فُتِنْتُمْ) فَجِيئِي بِدَا (إِنَّ الَّذِي فَرَضَ) انْتَمَى جُحْفِيَّتُهَا
---	---

Mekki sûreler seksen altı tane olup nüzûl sırasına göre şöyledir:

el-Alak, el-Kalem, el-Müzzemmil, el-Müddessir, el-Hamd (el-Fâtiha), Tebbet (el-Mesed), Küvviret (et-Tekvîr), el-A'lâ.

el-Leyl, el-Fecr, ed-Duhâ, eş-Şerh (el-İnşirâh), el-Asr, el-Âdiyât, el-Kevser, Elhâküm (et-Tekâsür).

Eraeyte (el-Mâûn), Kul yâ (el-Kâfirûn), el-Fîl, el-Felak, en-Nâs, Kul huve (el-İhlâs), Necm, Abese.

el-Kadr, eş-Şems, el-Bürûc, et-Tîn, Li-îlâf (Kureys), el-Kâria, el-Kiyâmet.

Veylün li-küllî (el-Hümeze), el-Mürselât, el- Kâf, el-Beled, et-Târik, İkterabet (el-Kamer).

⁴⁵ Süyûtî, *İtkân*, 64-65. Ayrıca bk. Burhaneddin İbrahim b. Ömer b. İbrahim el-Ca'berî, *Takrîbü'l-me'mûl fî tertîbi'n-nüzûl* (İstanbul: Süleymaniye, Ayasofya, 000059); a.mlf, *Takrîbü's-su'l fî tertîbi'n-nüzûl* (İstanbul: Süleymaniye, Kılıç Ali Paşa, 001029).

Sâd, el-A'râf, el-Cin, Yâsîn, el-Furkân, el-Fâtır.

Kâf (Meryem), Tâhâ, Sülle (el-Vâkıa), eş-Şuarâ, en-Neml, el-Kasas, el-İsrâ, Yûnus, Hûd.

Yûsuf, el-Hicr, el-En'âm, Zibh (es-Sâffât), Lokmân, Sebe, ez-Zümer.

el-Gâfir (el-Mü'min), Fussilet, ez-Zuhruf, ed-Duhân, el-Câsiye, el-Ahkâf.

Zerv (ez-Zâriyât), el-Gâşiye, el-Kehf, eş-Şûrâ, el-Halîl (İbrâhîm), el-Enbiyâ, en-Nahl.

Medâci' (es-Secde), Nûh, et-Tûr, el-Felâh (el-Mü'minûn), el-Mülk, Vâ'iyeh (el-Hâkka), Seele (el-Meâric), Amme (en-Nebe).

Gark (en-Nâziât), İnfetarat (el-İnfitâr), Kedh (el-İnşikâk), er-Rûm, el-Ankebût, Tuffifet (el-Mutaffifîn).

Medine'de nâzil olan sûreler ise yirmi sekiz tanedir: et-Tûlâ (el-Bakara), İmrân (Âl-i İmrân), el-Enfâl.

el-Ahzâb, el-Mâide, İmtihân (el-Mümtehine), en-Nisâ, Zülzilet (ez-Zilzâl), el-Hadîd.

Muhammed, er-Ra'd, er-Rahmân, el-İnsân, et-Talâk, Lem yekûn (el-Beyyine), el-Haşr.

en-Nasr, en-Nûr, el-Hac, el-Münâfikûn, el-Mücâdele, el-Hucurât.

et-Tahrîm, el-Cuma, et-Tegâbün, es-Saf, el-Feth, et-Tevbe.

Seferî olanlara gelince اُكْمَلْتُ لَكُمْ (el-Mâide 3) Arafîdir, yani Arafat'ta inmiştir.

Hem Mekke hem de Medine'de indiği için el-Hamd (el-Fâtiha) Hicâzîdir.

إِذَا قُضِيَتْ (el-Mâide 6) ceysîdir, askerî bir seferde inmiştir. مَنْ أَرْسَلْنَا (ez-Zuhruf-45) Şâmîdir, Beytü'l-Makdis'te indiği rivayet edilir.

إِنَّ الَّذِي فَرَضَ (el-Kasas 85) Cuhfîdir, Cuhfe'de nâzil olmuştur. وَهُوَ الَّذِي كَفَّ (el-Feth-24) Hudeybîdir, Hudeybiye'de inmiştir.

Manzûmede önce seksen altı Mekki, ardından yirmi sekiz Medenî sûre zikredilmiştir. Nazmın sonunda Arafat, Şâm bölgesi, Cuhfe, Hudeybiye'de ve gazve (Benî Mustalîk) dönüşünde inen seferî âyetlere örnekler verilmiştir.⁴⁶

Medenî sûreler nüzûl sırasına göre şöyledir: *el-Bakara, Âl-i İmrân, el-Enfâl, el-Ahzâb, el-Mâide, el-Mümtehine, en-Nisâ, ez-Zilzâl, el-Hadîd, Muhammed, er-Ra'd, er-Rahmân, el-İnsân, et-Talâk, el-Beyyine, el-Haşr, en-Nasr, en-Nûr, el-Hac, el-Münâfikûn, el-Mücâdele, el-Hucurât, et-Tahrîm, el-Cuma, et-Tegâbün, es-Saf, el-Feth, et-Tevbe.* Müellif Fâtiha sûresinin hem Mekke'de hem de Medine'de indiği görüşündedir. Kalan sûreler ise Mekki'dir.

⁴⁶ Süyûtî, *İtkân*, 65.

1.5. Mücâsî'nin *Garîbü'l-Kur'ân* adlı eserinde Mekkî-Medenî ile İlgili Bölüm

8/14. asır kıraat âlimlerinden Ebû Abdullah Muhammed el-Mücâsî, garîbü'l-Kur'ân alanında altı yüz doksan beyitlik bir eser telif etmiştir. Müellif, recez bahriyle yazdığı manzûm eserinde Mekkî-Medenî'ye dokuz beyitte yer vermiştir.⁴⁷

يَا سَائِلِي عَنِ مَدِينَةِ الْقُرْآنِ	إِسْمِعْ هَذَاكَ اللَّهُ لِلْبَيِّنَاتِ
مَنْ عَمِرَ حُلْفَ جَاءَ فِي الْآيَاتِ	إِذْ لَيْسَ قَصْدِي كَثْرَةَ الْأَنْبِيَاتِ
مَخَافَةَ التَّطْوِيلِ وَالتَّكْثِيرِ	وَرَعْبَةَ الْإِيْجَارِ وَالتَّقْصِيرِ
فَأَرْبَعٌ مِنْ أَوَّلِ الطُّوَالِ	مَعَ سُورَةِ التَّوْبَةِ وَالْأَنْفَالِ
وَالرَّعْدِ وَالْحُجِّ مَعَ الْأَخْرَابِ	وَسُورَةِ النُّورِ بِأَلَا اِزْتِيَابِ
وَسُورَةِ الْقِتَالِ قَبْلَ الْفَتْحِ	وَالْحُجْرَاتِ هَكَذَا فِي الشَّرْحِ
ثُمَّ ابْتَدَيْتُ عَشْرًا بِأَلَا تَقْيِيدِ	أَوْهَنَّ سُورَةَ الْحَدِيدِ
وَلَمْ يَكُنْ فِيهَا حِكْمًا وَوُزْنَ	وَالنَّصْرِ وَالْفَتْحِ بِمَا قَدْ أَكْمَلْتُ
حِسَابًا سِتًّا عَلَى الْعِشْرِينَ	فَأَحْفَظُ كَلَامًا وَاضِحًا مُبِينًا

Ey Medenî sûrelerden sual eden kişi! Allah sana doğruyu nasip etsin, dinle. Âyet ve sûreler hakkında ihtilafsız olanlardır bunlar. Ki gayem beyitlerin çok olması değildir.

Lafi uzatmaktır çekincem, kısa ve öz olanı aktarmaktır muradım.

es-Seb'û't-tuvelin ilk dört sûresi (el-Bakara, Âl-i İmrân, en-Nisâ, el-Mâide), et-Tevbe ve el-Enfâl ile beraber.

Ra'd, Hac, Ahzâb ve Nûr sûreleri hiç şüphesiz.

el-Feth ve el-Hucurât'tan evvel Kıtâl (Muhammed) sûresi, açıklama bu şekildedir.

Sonra el-Hadîd'den başlayarak on sûreyi sırala.

Rivayete göre Lem yekün (Beyyine) sûresi, ez-Zilzâl ve vahyin hitâma erdiği Nasr sûresi.

Toplam yirmi altı sûre olup bu apaçık metni ezberleyip kavra.

Mücâsî, nazmında yirmi altı Medenî sûre olduğunu belirtmiştir. Kalan 88 sûrenin Mekkî olduğunu zımnen ifade etmiş olmaktadır. Mekkî-Medenî bahsinden sonra ilk ve son nâzil olan âyetler konusuna da değinmiştir.⁴⁸

Müellife göre Medenî sûreler şunlardır: *el-Bakara, Âl-i İmrân, en-Nisâ, el-Mâide, el-Enfâl, et-Tevbe, er-Ra'd, el-Hac, en-Nûr, el-Ahzâb, Muhammed, el-Feth, el-Hucurât, el-Hadîd, el-Mücâdele, el-Haşr, el-Mümtehine, es-Saf, el-Cuma, el-Münâfikûn, et-Tegâbün, et-Talâk, et-Tahrîm, el-Beyyine, ez-Zilzâl, en-Nasr.*

⁴⁷ Abdullatif el-Meymûnî, *Cühûdü Ebî Abdillâh el-Mücâsî fî hıdmeti ulûmi'l-Kur'ân: tahkîku nemûzeceyni min ishâmâtihi Recezü Garîbi'l-Kur'ân ve Şerhu'd-düeri'l-levami'* (Doha: Müessesetü Şeyh Gânim bin Ali Âli Sâni li'l-Kur'âni'l-Kerîm, 2012), 112-114.

⁴⁸ Meymûnî, *Cühûdü Ebî Abdillâh el-Mücâsî*, 115-116.

1.6. Zemzemî'nin Manzûmetün fi't-tefsîr'inde Mekkî-Medenî ile İlgili Bölüm

10/16. asır ulemâsından Abdülazîz ez-Zemzemî, Süyûtî'nin *Nukâye* adlı eserinin tefsir ilmi ile ilgili kısmını nazma dönüştürmüştür. Çalışmada incelediğimiz didaktik şiirler arasında en çok ilgi gören manzûme Zemzemî'ninkidir. Telif edildiği dönemden itibaren üzerine birçok şerh yazılmıştır.⁴⁹

Yüz elli sekiz beyitten oluşan recez bahrindeki manzûmede Mekkî-Medenî ile ilgili altı beyit bulunmaktadır.⁵⁰

وَالْمَدِينَةَ مَا بَعْدَهَا وَإِنْ تَسَلَّ	مَكِّيُّهُ مَا قَبْلَ هِجْرَةِ نَزَلَ
أَخِيرَتِيهِ وَكَذَا الْحُجَّ تَبِعَ	فَالْمَدِينَةَ أَوْلَانَا الْقُرْآنَ مَعَ
وَالْقِتَالَ بَرَاءَةً وَالرَّعْدُ	مَائِدَةً مَعَ مَا تَلَّتْ أَنْفَالَ
وَالْقَدْرُ قِيَمَةً زَلْزَلَةً	وَتَالِيَاهَا وَالْحَدِيدُ النَّصْرُ
وَسِرَّ إِلَى التَّخْرِيمِ وَهِيَ الدَّاخِلَةُ	وَالنُّورُ وَالْأَخْرَابُ وَالْمُجَادَلَةُ
عَلَى الَّذِي صَحَّ بِهِ الْمَرْوِيُّ	وَمَا عَدَا هَذَا وَهُوَ الْمَكِّيُّ

Sorarsan eğer; Mekkî sûreler hicretten önce, Medenî sûreler hicretten sonra nâzil olanlardır.

Medenî sûreler, Kur'ân'ın ilk iki (el-Bakara, Âl-i İmrân) ve son iki (el-Felak, en-Nâs) sûreleri ile Hac sûresidir.

el-Mâide ve takip ettiği en-Nisâ, el-Enfâl, Berâe (et-Tevbe), er-Ra'd ve el-Kitâl (Muhammed).

Muhammed sûresinden sonraki iki sûre (el-Feth, el-Hucurât), el-Hadîd, en-Nasr, el-Kayyime (el-Beyyine), ez-Zelzele ve el-Kadr.

en-Nûr, el-Ahzâb, Mücâdele sûresinden Tahrîm sûresine kadar olan sûreler.

Sahih olan rivayetlere göre bunların dışında kalan sûreler Mekkîdir.

Müellif, Mekkî-Medenî'nin tarifini yapmış, Medenî sûreleri zikredip kalan sûrelerin Mekkî olduğunu ifade etmiştir.⁵¹ Sûreleri Mushaf tertibi veya kronolojiyi esas alarak değil nazmın akışına göre karışık bir sıralamaya tabi tutmuştur. Zemzemî, Süyûtî'nin *Nukâye*'deki tercihlerini esas alarak yirmi dokuz Medenî sûreyi zikretmiş, kalan seksen beş sûrenin Mekkî olduğunu belirtmiştir.⁵²

Süyûtî, *Nukâye*'de Medenî sûrelerin sayısını yirmi dokuz olarak vermiştir: *el-Bakara, Âl-i İmrân, en-Nisâ, el-Mâide, el-Enfâl, et-Tevbe, er-Ra'd,*

⁴⁹ Aktaş, "Tefsir Usûlünde Nazım Geleneği", 372-374; Karnî, *et-Ta'sîlü'l-İlmî*, 128-129.

⁵⁰ Suheyb b. Abdürrahîm Hamîd es-Sâmerrâî, *et-Tahrîr ve't-Teyşîr li-manzûmeti'z-Zemzemî fi İlmî't-Tefsîr Şerhu Manzûmeti'z-Zemzemî* (İstanbul: Dârü'l-Usûli'l-İlmiyye, 2017), 27-30.

⁵¹ Sâmerrâî, *Şerhu Manzûmeti'z-Zemzemî*, 27.

⁵² Celâlüddîn Abdürrahman es-Süyûtî, *Kitâbu itmâmi'd-dirâye li-kurrâin-Nukâye* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 23-24; Sâmerrâî, *Şerhu Manzûmeti'z-Zemzemî*, 28-30.

*el-Hac, en-Nûr, el-Ahzâb, Muhammed, el-Feth, el-Hucurât, el-Hadîd, el-Mücâdele, el-Hasr, el-Mümtehine, es-Saf, el-Cuma, el-Münâfikûn, et-Tegâbûn, et-Talâk, et-Tahrîm, el-Beyyine, el-Kadr, ez-Zilzâl, en-Nasr, el-Felak, en-Nâs.*⁵³ Bunlardan Nisâ, Ra'd, Hac, Hadîd, Saf, Tegâbûn, Beyyine, Felak ve Nâs sûrelerinde ihtilaf edildiğini belirtmekle beraber müellifin tercihi Medenî oldukları yönündedir.⁵⁴ Yine Fâtîha, Rahmân, İnsân ve İhlâs sûrelerinin Medenî olduklarına dair görüşler varsa da müellif bunların Mekkî olduklarını belirtmiştir.⁵⁵ Buna göre ittifakla Medenî, on üç ihtilaflı sûrenin dışında ittifakla Mekkî olan seksen bir sûre bulunmaktadır.

1.7. Sünbâtî'nin *Ravzatü'l-fühûm fî nazmi Nukâyeti'l-ulûm* İsimli Eserinde Mekkî-Medenî Bölümü

10/16. asır ulemâsından Ahmed b. Ahmed b. Abdülhak es-Sünbâtî'nin eseri adından da anlaşılacağı üzere Süyûtî'nin *Nukâye*'sinin nazma dönüştürülmüş hâlidir.⁵⁶ Müellif, *Nukâye*'deki on dört ilme dört ilim daha ekleyerek manzûmeyi on sekiz başlıkta ele almıştır.⁵⁷ Müellif manzûmesini *Fethu'l-Hayyi'l-Kayyûm bi-şerhi Ravzati'l-fühûm* ismiyle ayrıca şerh etmiştir.⁵⁸ Recez bahrindeki manzûmede ilgili bölüm yaklaşık on bir beyittir.

مَجْعُهُ وَذَلِكَ اِنَّا عَشْرًا	اَنْوَاعُهُ مِنْهَا الَّذِي التَّنْزِيلُ
مِنْ قَبْلِ هِجْرَةِ فَدَا يُعَدُّ	مَكِّيُّهُ وَالْمَدَنِيُّ وَمَا جَرَا
وَقَبِلَ مَكِّيُّ مَا بِمَكَّةَ نَزَلَ	مَكِّيُّهُ وَالْمَدَنِيُّ مَا بَعْدُ
بِقَرَّةَ ذَا وَثَلَاثَ بَعْدُ	وَالْمَدَنِيُّ مَا بِالْمَدِينَةِ اِتَّصَلَ
وَالْحُجُّ وَالنُّوْرُ وَالْأَحْرَابُ اَعْدِدُ	اَنْفَالَنَا بَرَاءَةَ وَالرَّعْدُ
مِنَ الْحَدِيدِ وَإِلَى التَّخْرِيمِ ثُمَّ	مَعَ الْقِتَالِ تَالِيَتِهَا وَابْتَدِيَ
نَصْرًا وَتَالِيَتَيْنِ إِخْلَاصًا وَقَدْ	قِيَمَةٌ زَلْزَلَةٌ قَدْرٌ وَضَمٌّ
مَعَ سُورَةِ الْإِخْلَاصِ وَالْمَثَابِي	قَبِلَ وَرَحْمَنٌ وَإِنْسَانٌ يُعَدُّ
وَقَبِلَ مَكِّيُّ نِسَاءَ رَعْدُ	وَقَبِلَ يَحْوِي هَلْهِيَ التَّوَعَانُ
تَعَايُنَ قِيَمَةٌ مَعَ تَالِيِي	وَالْحُجُّ وَالْحَدِيدُ صَفَتْ بَعْدُ
هَذَيْنِ عَكْسًا ...	إِخْلَاصِهَا ثُمَّ الْأَصْحُ فِي كَلِّي

Nüzülle alakalı on iki başlık olup bunların ikisi Mekkî-Medenî konusudur.

Hicretten önce nâzil olan sûreler Mekkî, sonrasında inenler Medenîdir.

Bir görüşe göre Mekke'de inenler Mekkî, Medine'de nâzil olanlar

⁵³ Süyûtî, *İtmâmü'd-dirâye*, 23.

⁵⁴ Süyûtî, *İtmâmü'd-dirâye*, 24.

⁵⁵ Süyûtî, *İtmâmü'd-dirâye*, 23.

⁵⁶ Mahmûd b. Abdülhak eş-Şâfiî es-Sünbâtî, *Ravzatü'l-fühûm fî nazmi Nukâyeti'l-ulûm* (Mısır: Şeriketü'l-İslâm, 1914), 2-3. Eser, Ahmed b. Ahmed b. Abdülhak'a ait olduğu hâlde bu baskıda müellif ismi Mahmûd b. Abdülhak olarak yazılmıştır.

⁵⁷ Sünbâtî, *Ravzatü'l-fühûm*, 2; Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, "Süyûtî" (Erişim 20 Mayıs 2020).

⁵⁸ Zirikî, *A'lâm*, 1/92.

Medenîdir.

el-Bakara ve ardından gelen üç sûre (Âl-i İmrân, en-Nisâ, el-Mâide), Enfâl, Berâe (et-Tevbe) ve Ra'd sûreleri.

el-Hac, en-Nûr, el-Ahzâb, el-Kitâl ve sonrasındaki iki sûre (el-Feth, el-Hucurât).

el-Hadîd'den et-Tahrîm'e, el-Kayyime (el-Beyyine), ez-Zelzele ve el-Kadr.

en-Nasr, İhlâs sûresinden sonraki iki sûre (el-Felak, en-Nâs). er-Rahmân ve el-İnsân'ın da Medenî olduğu söylenmiştir.

el-İhlâs ve el-Mesânî (el-Fâtîha) de hakeza. Fâtîha sûresinin hem Mekkî hem Medenî olduğu da söylenmiştir.

Nisâ, Ra'd, Hac ve Hadîd sûrelerinin Mekkî olduğu söylenmiştir.

Tegâbün ve Kayyime (Beyyine) sûreleri, İhlâs'tan sonraki iki sûrenin de (el-Felak, en-Nâs) Mekkî olduğu söylenmiştir. Ancak sahih olan Felak ve Nâs sûrelerinin Medenî olmasıdır.

Müellif, önce Mekkî-Medenî'nin hicret esaslı tarifini vermiş, mekâna göre tarife de değinmiştir. Buna göre Mekke'de nâzil olan sûreler Mekkî, Medine'de inen sûreler ise Medenî'dir. Ardından Medenî sûreler ve Mekkî mi Medenî mi olduğu ihtilafı olan sûreleri zikretmiştir.⁵⁹ Sünbâtî, Mekkî-Medenî sûrelerin tespitinde Süyutî'nin *Nukâye'sine* aynen uymuştur.

2. MANZÛMELER ÜZERİNE DEĞERLENDİRME

Bu bölümde Mekkî-Medenî sûrelerin öğretimi için telif edilen didaktik şiirlerin önemi ve yazılma gayesi ele alınacaktır. Ayrıca bu manzûmelerin yöntem ve muhteva açısından tahlili yapılacaktır. Son olarak eleştirilen yönleri işlenecektir.

Geçmişten günümüze ulemâ, ilmî kaideleri bir araya getiren manzûmelerle öğrenmeyi pratik hâle getirmeyi hedeflemişlerdir.⁶⁰ Kitaba müracaat her koşulda mümkün olmayabilir. Eserlerin manzûm olarak telif edilme sebeplerinden biri ezberlenmesinin kolay olmasıdır.⁶¹ İlmî meseleler, tekrar edilmesi ve anlaşılması kolaylaştığı için özetlenerek nazma dönüştürülmektedir.⁶² Ele aldığımız manzûmelerin ilk ikisi vezinlerinin akıcılığı sebebiyle basît bahrinde, diğerleri ezber ve tekrarın rahat, nazmın kolay bir vezin olduğu recez bahrinde yazılmıştır.⁶³

⁵⁹ Sünbâtî, *Ravzatü'l-fühûm*, 6.

⁶⁰ Kâmile el-Kuvârî, "Takdim", *el-Menhelü'n-nemîr şerhu'n-nazmi'l-habîr*, Suûd b. İbrâhîm b. Muhammed eş-Şüreym (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2019), 7.

⁶¹ Ebû'r-Reyhân Muhammed b. Ahmed el-Bîrûnî, *Tahkîku mâ li'l-Hind min maķûletin maķbûletin fi'l-'âkl ev merzûle* (Haydarâbâd: Matbaatü Meclisi Dâireti'l-Maarifi'l-Osmaniyye, 1958), 105-106.

⁶² Abdullah Receb Mûsâ, *el-Manzûmetü'r-Recebiyye fî mühimmâti'l-ulûmi'l-Kur'âniyye* (Şebeketü'l-Elûke, 2019), 5; Karnî, *et-Ta'sîlü'l-İlmî*, 97-98.

⁶³ Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, "Basît"; Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, "Recez".

Zemzemî manzûmesini tefsir ilmine yeni başlayanlar için bir giriş kitabı olarak kaleme aldığını belirtmiştir.⁶⁴ Bu tarz kasideleri yazma sebebi, ilim talebelerinin kolayca ezberleyebilmeleri için Mekkî-Medenî sûreleri tespit etmek, bu sûrelerin iniş maksatlarını temellendirmektir.⁶⁵

Uyum ve insicam barındıran eserler daha çok rağbet görür.⁶⁶ Bu sebeple her ilim alanında olduğu gibi tefsir ve Kur'ân ilimleri sahasında da nazım ilgi görmektedir.⁶⁷ İlmî kaidelerin ezberlenip akılda kalma imkânı sağlaması bunun en önemli sebeplerindendir.⁶⁸ Mekkî-Medenî sûrelerin manzûmeyle öğrenilmesi mensûr eserlere göre daha kolaydır.⁶⁹

Mensûr eserler nazma göre bozulmaya daha müsaittir.⁷⁰ Manzûmelerle Mekkî-Medenî sûre listeleri daha sağlam nakledilip mensûr eserdeki eksiklikler bununla tamamlanabilir. Bu durumun örneğini Süyûtî'nin *İtkân*'ındaki Câbir b. Zeyd rivâyetinde görmekteyiz. Süyûtî, Câbir b. Zeyd'in nüzü'l tertibini İbn Ebyad'ın *Cüz*'ünden aktarmaktadır. Aynı tertip Dâni'nin (444/1053) *el-Beyân* ve Bikâi'nin (885/1480) *Mesâidü'n-nazar*'ında da geçmektedir.⁷¹

İtkân'daki Câbir b. Zeyd tertibinde Mekkî sûrelerden bir, Medenî sûrelerden on tanesinin listede geçmediği görülmektedir. *Beyân*'daki liste ise Fâtîha Sûresi hariç tamdır. Bu durum, Süyûtî'nin Dâni'nin zikrettiği tertipten haberdar olmadığını düşündürmektedir.⁷² Ancak Süyûtî, Câbir b. Zeyd tertibinin hemen ardından Ca'berî'nin *Takrîbü'l-Me'mûl* adlı manzûmesini zikretmiştir ki burada geçen sûreler eksiksizdir.⁷³ Bu husus onun tertibi nazma muvafık tam bir şekilde aktarmış ve mevcut eksikliğin istinsahtan kaynaklanmış olabileceğini göstermektedir. Sonuç olarak Câbir b. Zeyd rivâyetinin hemen peşinden zikredilen bu manzûme ile sağlaması yapıldığında eksik sûreler tamamlanmaktadır.

Mekkî-Medenî sûrelere dair manzûm eserlerin bir kısmı doğrudan nazım olarak telif edilmişlerdir. Bir kısmı ise mensûr eserlerden nazma dönüştürülmüştür. Zemzemî ve Sünbâtî'nin eserleri Süyûtî'nin *Nukâye*'sinin

⁶⁴ Sâmerrâî, *Şerhu Manzûmeti'z-Zemzemî*, 16.

⁶⁵ Nûru'l-Hüdâ el-Kettânî, *el-Edebü's-süfî fi'l-Mağrib ve'l-Endelüs fi ahdi'l-Muvahhidîn* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2008), 111-112.

⁶⁶ Bîrûnî, *Taḥkîku mâ li'l-Hind*, 106.

⁶⁷ “المنظومات في المكي والمدني”, YouTube (Erişim 07 Şubat 2021).

⁶⁸ Karnî, *et-Ta'sîlü'l-İlmi*, 97.

⁶⁹ Bu bağlamda günümüzde en çok rağbet gören nazımın İbrahim en-Nâilî'nin manzûmesi olduğunu söyleyebiliriz. bk. “نظم النائي - YouTube” (Erişim 07 Şubat 2021).

⁷⁰ Bîrûnî, *Taḥkîku mâ li'l-Hind*, 98.

⁷¹ Ebû Amr el-Endelüsî ed-Dâni, *el-Beyân fi 'addi âyi'l-Kur'ân* (Kuveyt: Merkezü'l-Mahtutat ve't-Tûras ve'l-Vesaik, 1994), 135-137; Ebû'l-Hasan Burhânüddîn İbrâhim b. Ömer b. Hasan el-Bikâi, *Mesâidü'n-nazar li'l-işrâf alâ makâsidi's-süver* (Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 1987), 164-165.

⁷² Esra Gözeler, *Kur'ân Ayetlerinin Tarihlendirilmesi* (İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Kur'ân Araştırmaları Merkezi (KURAMER), 2016), 104.

⁷³ Süyûtî, *İtkân*, 64-65.

nazım formatına çevrilmiş hâlidir.⁷⁴ Ca'berî'nin kasidesi Câbir b. Zeyd'den rivâyet edilen nüzûl tertibinin manzûm şeklidir. Bu uyarlamaların en önemli sebebi ezberlenmeleri ve tekrar edilmelerinin daha kolay olmasıdır.

Mekkî-Medenî sûrelerin pratik bir şekilde öğrenilebilmesi amacıyla telif edilen didaktik şiirler kolayca ezberlenebilmeleri için muhtasar olmak durumundadır. Bundan dolayı manzûmelerin bir kısmı sadece Medenî sûreleri vermekle yetinmiştir. Böylece kalan sûrelerin Mekkî oldukları zımnen ifade edilmiş olmaktadır. Mücâsî ve Zemzemî'nin nazımları bu şekildedir.

İbnü'l-Hassâr, Mekkî-Medenî sûreleri üç kısma ayırmaktadır:

- a) İttifakla Mekkî olan sûreler.
- b) İttifakla Medenî olan sûreler.
- c) Mekkî mi Medenî mi olduğunda ihtilaf edilen sûreler.⁷⁵

İbnü'l-Hassâr, önce ittifakla Medenî olan sûreleri sıralamış, ardından Mekkî mi Medenî mi olduğu ihtilafı olan sûreleri zikredip kalanların Mekkî olduğunu belirtmiştir. Muhammed Şu'le ve Sünbâtî de nazımlarında ittifakla Medenî sûreler ile ihtilafı sûreleri zikretmişlerdir. İbnü'l-Hassâr, Tâzîfî ve Muhammed Şu'le zikrettikleri sûrelerde Mushaf tertibine riayet etmişlerdir. Tâzîfî, el-Fâtiha'dan el-Mürselât'a sûreleri Mushaf sırasına göre zikrederek Mekkî-Medenî olma hususlarını, varsa ihtilaf durumlarını ve müstesnâ âyetleri belirtmiştir. Müellif, en-Nebe ve sonrası sûrelerden sadece Medenî olanları zikretmekle yetinmiştir. Mücâsî, Zemzemî ve Sünbâtî ise vezin gereği bazı sûrelerde Mushaf sıralamasına uymamışlardır. Ca'berî ise diğer müelliflerden farklı bir usûl takip etmiştir. Onun nazmında sûrelerin tertibi iniş sırasına göredir.⁷⁶ Müellif, sıralamada Câbir b. Zeyd'in nüzûl tertibini esas almıştır.⁷⁷ Tüm sûreleri tek tek zikreden ve sûre sıralamasında nüzûl tertibini esas alan tek müellif Ca'berî'dir.

Manzûmelerin eleştirilen yönlerine gelince farklı gerekçeler karşımıza çıkmaktadır. Örneğin İbn Haldûn *Mukaddime*'sinde eserlerin kısaltılmasının (ihtisâr) öğretime zarar verdiği görüşündedir. Muğlak ifadelerin sıkça kullanımının öğrenciyi meşgul edeceğini, ilmin asıl amacı olan öğrenme hususunda ilim talibinin zorluk çekeceğini belirtir. Müelliflerin ihtisar çalışmalarıyla ezberin kolaylaşmasını hedefleseler de öğrencilerin kapalı ifadeleri çözmekle uğraşmak yüzünden ilmî melekedden mahrum kaldıklarını ifade eder. Bu duruma örnek olarak zikrettiği eserlerden biri de nahiv

⁷⁴ Çalışmamızda ismen değinmekle yetindiğimiz Abdullah Fûdî'nin *Miftâhu't-tefsîr*, Ahmed Sekîrec el-Fâsî'nin *Menhecû'd-dirâye fî nazmî'n-Nukâye*, Bükaysî'nin *el-Kevkebû'l-münîr nazmü usûli ilmeyi't-tefsîr* isimli eserleri de Nukâye'nin manzûm hâlidir.

⁷⁵ Süyûtî, *İtkân*, 36.

⁷⁶ Süyûtî bu sıralamanın birtakım problemleri olduğunu belirtir. bk. Süyûtî, *İtkân*, 65.

⁷⁷ Süyûtî, *İtkân*, 65.

alanında didaktik bir şiir olan İbn Mâlik'in *Elfiyye*'sidir.⁷⁸

Nazımda aruz ölçüsünü eşit tutma, yarım kalan beyti tamamlama vb. endişelerden dolayı zorlama ifadeler kullanılabilir. ⁷⁹ Bazı sûrelerin bilinen isimlerinin yerine başka isimler tercih edildiğinde öğrenci bununla hangi sûrenin kastedildiğini anlamak için ayrı bir meşgaleye girmek durumundadır. Muhammed sûresi için “وَسُورَةٌ لِنَبِيِّ اللَّهِ”, Saf sûresi için “وَسُورَةٌ”⁸⁰ Bakara sûresi için “الطَّوِيلَةُ”, Tahrîm sûresi için “التَّحْلِيلَةُ”, İnsân sûresi için “مَهْلُ أَتَى”,⁸¹ Meryem sûresi için “كَافٌ”, Sâffât sûresi için “زَبْحٌ”, Secde sûresi için “مَضَاجِعٌ”, İbrâhîm sûresi için “الْحَلِيلُ”, İnşikâk sûresi için “كَذْحٌ”⁸² ifadelerinin kullanılması bu kabildendir. Ayrıca Beyyine sûresi için “مَمْ يَكُنُّ” ve “الْقَيْمَةُ”⁸³ ifadeleri tercih edilebilmekte olup bazı eserlerde “Kayyime” kelimesi tashif edilerek “Kiyame” şeklinde yazılmıştır.⁸⁴ Bu şekilde hatalı bir kullanım Mekkî olan Kiyâmet Sûresi'nin Medenî olduğu düşüncesine yol açabilecektir.⁸⁵

Bazı manzûmelerde sûre isimleri yerine mushaf tertibini bilmeyi gerektiren ifadelerin kullanılması yeterli birikimi olmayan öğrencinin kavramasını zorlaştırmaktadır. “فَأَرْبَعٌ، هُنَّ الطَّوِيلَةُ مَعَ ثَلَاثٍ بَعْدُ، فَأَرْبَعٌ مِنْ طَوَالِ السَّبْعِ أَوْلَاهَا،” “فَأَرْبَعٌ، هُنَّ الطَّوِيلَةُ مَعَ ثَلَاثٍ بَعْدُ،” ve “مِنْ أَوَّلِ الطَّوَالِ بَقَرَةٌ ذَا وَثَلَاثٍ بَعْدُ” gibi ifadeler Medenî sûrelerden Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ ve Mâide için kullanılmaktadır.⁸⁶ Yine “وَمِنْ الْحَدِيدِ إِلَى التَّحْلِيلَةِ”، “عَشْرًا بِلَا تَقْيِيدٍ أَوْ هُنَّ سُورَةُ الْحَدِيدِ” ifadeleriyle Medenî sûrelerden Hadîd, Mücâdele, Haşr, Mümteherine, Saf, Cuma, Münâfikûn, Tegâbün, Talâk ve Tahrîm sûreleri kastedilmektedir.⁸⁷ Ayrıca “وَالْأَنْفَالُ مَعَ تَلْوٍ” ile Tevbe,⁸⁸ “مَائِدَةٌ مَعَ” ile Felak-Nâs sûreleri murad edilmiştir.⁸⁹

İlgili rivâyetlere bakıldığında Mekkî ve Medenî sûre tespitinde bir ihtilaf mevcuttur. Tüm sûrelerin Mekkîlik ve Medenîliği hususunda bir ittifak

⁷⁸ Veliyyüddin Abdurrahman b Muhammed İbn Haldûn, *Muqaddimetü İbn Haldûn* (Dımaşk: Dâru Ya'rub, 2004), 2/346.

⁷⁹ Bîrûnî, *Tahkîku mâ li'l-Hind*, 14; Ali Akpınar, “Kur'ân Surelerinin İsimlerine Dair Yazılmış Mensûr ve Manzûm Eserler ve Manzûm Bir Örnek”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/1 (2009), 18.

⁸⁰ Süyûtî, *İtkân*, 36-37.

⁸¹ Berrâk, “Yetîmetü'd-dürer”, 52-53.

⁸² Süyûtî, *İtkân*, 65.

⁸³ Süyûtî, Zemzemî ve Sünbâtî'nin eserlerinde Beyyine sûresi Kiyame (قيامة) olarak geçmektedir. bk. Süyûtî, *İtmâmü'd-dirâye*, 23; Sünbâtî, *Ravzatü'l-fühûm*, 6; Sâmerrâî, *Şerhu Manzûmeti'z-Zemzemî*, 29. Kanaatimizce bu sorun قِيَمَة ibaresinin hem Kiyame hem de Kayyime olarak okunabilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu yüzden Zemzemî ve Sünbâtî'nin nazımlarında kelimenin harekelemesini *Kayyime* okunacak şekilde tashih ettik.

⁸⁴ Selmân el-'Avde, *İşrâkât Kur'âniyye cüz'ü 'Amme* (Riyad: Müessesetü'l-İslâmil-Yevm li'n-neşr, 2012), 2/156.

⁸⁵ Sâmerrâî, *Şerhu Manzûmeti'z-Zemzemî*, 30.

⁸⁶ Süyûtî, *İtkân*, 36; Berrâk, “Yetîmetü'd-dürer”, 52; Meymûnî, *Cühûdü Ebî Abdillâh el-Mücâsî*, 113; Sünbâtî, *Ravzatü'l-fühûm*, 6.

⁸⁷ Berrâk, “Yetîmetü'd-dürer”, 52; Meymûnî, *Cühûdü Ebî Abdillâh el-Mücâsî*, 114; Sünbâtî, *Ravzatü'l-fühûm*, 6.

⁸⁸ Berrâk, “Yetîmetü'd-dürer”, 52.

⁸⁹ Sünbâtî, *Ravzatü'l-fühûm*, 6.

olmadığı gibi sûrelerin nüzûl tertibinde de farklı rivâyet ve görüşler bulunmaktadır. Bu bağlamda bilinen en yaygın Mekkî-Medenî tasnifi Hz. Osmân'a (ö. 35/656) nispet edilen ancak Mısırlı bir heyetin İbn Abbâs tertibinden uyarladığı sıralamadır. Modern çalışmaların çoğu bu tasnifi esas almaktadır.⁹⁰ Son dönemlerde yazılan manzûmeler daha çok Mısır heyet tertibini esas aldıklarından nispeten bir ittifaktan söz edilebilir.

Çalışmamızda ele aldığımız manzûmelerde ise Mekkî ve Medenî sûrelerin sayı ve tasnifinde ihtilaf söz konusudur.⁹¹ İbnü'l-Hassâr sûreleri yirmisi ittifakla Medenî, on ikisi ihtilafı, seksen ikisi ittifakla Mekkî olarak tasnif etmiştir. Muhammed Şu'le'ye göre on sekiz Medenî, yirmi sekiz ihtilafı, altmış sekiz Mekkî sûre bulunmaktadır. Tâzifi'nin nazmında seksen dört sûre Mekkî, yirmi dört sûre Medenî olup ihtilafı olan altı sûre mevcuttur. Ca'berî'nin esas aldığı nüzûl tertibinde seksen altı sûre Mekkî, yirmi sekiz sûre Medenîdir. Mücâsî yirmi altı sûrenin Medenî olduğunu zikredip kalan seksen sekiz sûrenin Mekkî olduğuna işaret etmiştir. Zemzemî ve Sünbâtî, Süyütî'nin *Nukâye* adlı eserindeki listeye riayet ederek yirmi dokuz Medenî sûre olduğunu belirtmişlerdir.⁹²

Mekkî-Medenî sûrelere dair didaktik şiirler arûz veznine göre nazmedilmiş olsalar da özellikle Ca'berî'nin manzûmesinde veznin muhafaza edilmesi için kullanılan zarûretler göze çarpmaktadır. Bu çeşit tasarruflar, nazmın harekeleme ve okunmasında dikkate alınmadığı takdirde şiirin akıcı olmadığı düşünülebilir. Bu zâruretlere makbûl mü hoş görülmeyen tercihler mi olduğu hususu ayrı bir çalışma gerektirmektedir. Bu yüzden manzûmelerin edebî değeri ve arûz açısından değerlendirilmesi kapsam dışında bırakılmıştır.

SONUÇ

İlimlerin tedrisatında ezberin, akılda kalıcılığın ve pratikliğin önemli bir yeri vardır. Manzûmeler bu hususların temininde büyük katkı sağlamaktadır. Bu vesileyle Ulûmu'l-Kur'ân alanında da sayısız manzûme telif edilmiştir. Bunların içeriğinde genel olarak Mekkî-Medenî ile ilgili bölümler de mevcuttur. Yine konuyla ilgili müstakil nazımlar da bulunmaktadır.

Kolayca ezberlenebilmeleri için çoğu manzûmede sayıca daha az

⁹⁰ Detaylı bilgi için bk. Muhammed Şerif Kahraman, "Hz. Osman'a (35/656) Nüzûl Sırasına Göre Mushaf Nispet Edilmesi Üzerine Bir İnceleme", *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/1 (2017), 171-180.

⁹¹ Süyütî, *İtkân*, 36-37, 64-65; Berrâk, "Yetîmetü'd-düer", 51-53; Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, 1(2)/628-632; Meymûnî, *Cühûdü Ebî Abdillâh el-Mücâsî*, 112-114; Sünbâtî, *Ravzatü'l-fühûm*, 6; Sâmerrâî, *Şerhu Manzûmeti'z-Zemzemî*, 27-30.

⁹² Sünbâtî, *Nukâye*'deki ihtilafı sûreleri de zikretmiştir. Böylece 20 Medenî, 13 ihtilafı, 81 Mekkî sûre şeklinde bir tasnif ortaya çıkmaktadır. Mekkî-Medenîliğinde ihtilaf bulunan sûrelerin bahsinin geçtiği manzûmelerde ihtilafı olduğu zikredilen müşterek sûreler: Fâtîha, Ra'd, Saf ve İhlâs sûreleridir. İbnü'l-Hassâr dışındaki müellifler Hac ve İnsân sûrelerinin de ihtilafı olduğu kanaatindedirler.

olmasından dolayı sadece Medenî sûreler sıralanmaktadır. Bu yöntem sayesinde, zikredilmeyen sûrelerin Mekkî olduğu pratik bir şekilde öğretilmiş, manzûmenin ezberlenmesi de kolaylaşmıştır.

Mekkî-Medenî ile ilgili manzûmelerde nazmın üslûbu, kapsamı ve Mekkî-Medenî sûrelerin sayısındaki ihtilaflar nedeniyle farklılıklar bulunmaktadır. Ayrıca bazı manzûmelerde vezin gereği tercih edilen ifade kalıpları ve sûre isimlendirmeleri öğrenmeyi kolaylaştırma ilkesiyle çelişmiş görünmektedir.

Mekkî-Medenî sûrelerin sıralanmasında beklenen, tertibin nüzûl sırasına göre olmasıdır. Ancak yalnızca Ca'berî sûreleri iniş sırasına göre tasnif etmiştir. Diğer müelliflerin bir kısmı Mushaf tertibini bir kısmı da vezin gereği karışık sıralamayı tercih etmiştir.

Tefsir ulemâsı arasında Mekkî-Medenî sûrelerin sayısında bir ittifak bulunmamaktadır. Bu ihtilaf manzûmelere de yansımış bulunmaktadır. Örneğin Medenî sûreler on sekiz, yirmi, yirmi dört, yirmi altı, yirmi sekiz ve yirmi dokuz gibi farklı sayılarla belirlenmiştir.

Mekkî-Medenî sûrelerin tasnifinde İbnü'l-Hassâr üçlü taksimde bulunmuştur. Müellif, ittifakla Mekkî veya Medenî olduğu bilinen sûrelerin dışındaki ihtilaflı sûreleri de belirtip bunlar arasında tercihte bulunmaktadır. Üzerinde uzlaşılabilen ikili taksime nazaran bu yaklaşım makûl görünmektedir.

Çalışmamızda Mekkî-Medenî sûrelere dair tespit edebildiğimiz manzûmelerden kronolojik olarak ilk yedisini ele aldık. Sûrelerin nüzûl tertibinde ve Mekkî-Medenî tasnifinde ittifak olmadığı için söz konusu manzûmelerin öğretimde ezber amaçlı kullanılması problemlidir. Ancak en bilinen ve üzerine birçok şerh yazılan Zemzemî'nin manzûmesi bu hususta istisna kabul edilebilir.

KAYNAKÇA

- Akaslan, Yaşar. "Didaktik Manzûmeler Vasıtasıyla Tecvîd Öğretimi". *Usûl İslam Araştırmaları* 34/34 (2020), 255-285.
- Akpınar, Ali. "Kur'ân Surelerinin İsimlerine Dair Yazılmış Mensûr ve Manzûm Eserler ve Manzûm Bir Örnek". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/1 (2009), 5-18.
- 'Avde, Selmân. *İşrâkât Kur'âniyye cüz'ü 'Amme*. Riyad: Müessesetü'l-İslâmi'l-Yevm li'n-neşr, 2012.
- Berrâk, Muhammed b. Sâlih. "Yetîmetü'd-dürer fi'n-nüzûli ve âyâtî's-süver: Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Mevsilî el-Ma'rûf bi-Şu'le (ö. 656): dirâse ve tahkîk". *Mecelletü'l-Câmiati'l-İslâmiyye li'l-Ulûmi's-Şer'iyye*, 39/134 (2007), 12-57.
- Bikâî, Ebü'l-Hasan Burhânüddîn İbrâhim b. Ömer b. Hasan. *Mesâidü'n-nazar li'l-İşrâf alâ makâsîdî's-süver*. Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 1987.
- Bîrûnî, Ebü'r-Reyhân Muhammed b. Ahmed. *Tahkîku mâ li'l-Hind min ma'kületin*

- maḳbûletin fi'l-‘aql ev merzûle*. Haydarâbâd: Matbaatü Meclisi Dâireti'l-Maarifi'l-Osmaniyye, 1958.
- Çelebi, Katib. *Keşfü'z-zunûn*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Dânî, Ebû Amr el-Endelüsî. *el-Beyân fi ‘addi âyi'l-Kur‘ân*. Kuveyt: Merkezü'l-Mahtutat ve't-Türas ve'l-Vesaik, 1994.
- (DİA), Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. “Basît”. Erişim 05 Mayıs 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/basit--aruz>
- (DİA), Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. “Recez”. Erişim 05 Mayıs 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/recez>
- (DİA), Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. “Süyûtî”. Erişim 05 Mayıs 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/suyuti>
- Gözeler, Esra. *Kur‘ân Âyetlerinin Tarihlendirilmesi*. İstanbul: KURAMER, 2016.
- İbn Abdülmelik, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Abdilmelik el-Ensârî el-Evsî el-Merrâküşî. *ez-Zeyl ve't-tekmile li-kitâbeyi'l-Mevşûl ve's-Şıla*. Tunus: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 2012.
- İbn Haldûn, Veliyyüddin Abdurrahman b Muhammed. *Muḳaddimetü İbn Haldûn*. Dımaşk: Dâru Ya yirmi rub, 2004.
- Kahraman, Muhammed Şerif. “Hz. Osman’a (35/656) Nüzûl Sırasına Göre Mushaf Nispet Edilmesi Üzerine Bir İnceleme”. *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/1 (2017), 171-180.
- Karnî, Ahmed b. Ali. *et-Ta‘silü'l-‘İlmî*. b.y.: el-İbdâu'l-‘İlmî li'n-Neşri ve't-Tevzîf, 2020.
- Kettânî, Nûru'l-Hüdâ. *el-Edebü's-sûfî fi'l-Mağrib ve'l-Endelüs fi ahdi'l-Muvahhidîn*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-‘İlmiyye, 2008.
- Koyuncu, Recep. “Kur‘ân Eğitiminde Manzûm Tecvid Geleneği: Cemzûrî ve Tuhfetü'l-Eḫfâl Adlı Manzûm Eseri”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 21/3 (Aralık 2017), 1497-1533.
- Kuvârî, Kâmile. “Takdim”. *el-Menhelü'n-nemîr şerhu'n-nazmi'l-habîr*. Suûd b. İbrâhîm b. Muhammed eş-Şüreym. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2019.
- Mehmet Nurullah Aktaş. “Tefsir Usûlünde Nazım Geleneği: Zemzemî ve ‘Manzumetun Fi't-Tefsîr’ Adlı Manzûm Eseri”. *Ekev Akademi Dergisi* 20/65 (2016), 357-380. <https://doi.org/10.17753/Ekev555>
- Meymûnî, Abdullatif. *Cühûdü Ebî Abdillâh el-Mücâsi fi hidmeti ulûmi'l-Kur‘ân : tahkîku nemüzeceyni min ishâmâtihi Recezü Garibi'l-Kur‘ân ve Şerhu'd-düreri'l-levami'*. Doha: Müessesetü Şeyh Gânim bin Ali Âli Sâni li'l-Kur‘âni'l-Kerîm, 2012.
- Mûsâ, Abdullah Receb. *el-Manzûmetü'r-Recebîyye fi mühimmâti'l-ulûmi'l-Kur‘âniyye*. Şebeketü'l-Elûke, 2019.
- Sâmerrâî, Suheyb b. Abdürrahîm Hamîd. *et-Tahrîr ve't-Teysîr li-manzûmeti'z-Zemzemî fi İlmî't-Tefsîr Şerhu Manzûmeti'z-Zemzemî*. İstanbul: Dârü'l-Usûli'l-‘İlmiyye, 2017.
- Sünbâtî, Mahmûd b. Abdülhak eş-Şâfî. *Ravzatü'l-fühûm fi nazmi Nukâyeti'l-ulûm*. Mısır: Şeriketü'l-İslâm, 1914.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr b. Muhammed. *Kitâbu itmâmî'd-dirâye li-kurrâi'n-Nukâye*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-‘İlmiyye, 1985. Basım, ts.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr b. Muhammed. *el-İtkân fi ‘ulûmi'l-Ḳur‘ân*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 2011.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr b. Muhammed. *et-Taḫbîr fi ‘ulûmi't-tefsîr*. Riyad: Dârü'l-Ulûm, 1982.
- Zehebî, Ebû Abdullah Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Ma‘rifetü'l-kurrâi'l-kibâr ale't-tabakât ve'l-a‘şâr*. Kahire: Dârü'l-Kütübî'l-Hadîse, 1969.

- Zerkeşî, Bedreddin Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Bahadır b. Abdullah. *el-Burhân fî ulumi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011.
- Ziriklî, Hayreddîn. *el-A'lâm*. Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002.
- “المنظومات في المكي والمدني”. *YouTube*. Erişim 07 Şubat 2021.
https://www.youtube.com/watch?v=f_IFJpIscGo&list=PLwmoKz6i1NL303hxYAijPdn28lpqJxRyM
- “النظم النائي - YouTube”. Erişim 07 Şubat 2021.
https://www.youtube.com/results?search_query=%D9%86%D8%B8%D9%85+%D8%A7%D9%84%D9%86%D8%A7%D8%A6%D9%84%D9%8A

 Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

 Yazar(lar) / Author(s): Muhammed Şerif Kahraman.

 Finansman / Funding: Yazar(lar), bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadıklarını kabul eder(ler). / The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.